

Van Otterplaat tot Groenveldsweid

Uitgave van de Stichting Langedijker Verleden.

6e Jaargang, nummer 1
Oktober 2000.

Inhoud

Van Otterplaat tot Groenveldsweid.

Het blad 'Van Otterplaat tot Groenveldsweid' verschijnt eenmaal per jaar en is gratis voor donateurs van de stichting Langedijker Verleden. Het lidmaatschap bedraagt minimaal f 15,- (€ 6,80) per jaar, 65-plussers betalen f 10,- (€ 4,54). Losse nummers kosten f 7,50 (€ 3,40).

De Stichting Langedijker Verleden werd opgericht 20 februari 1987, als opvolger van de Stichting i.o. Verborgten Verleden Langedijk welke reeds bestond sinds 14 september 1984. De stichting staat ingeschreven bij de Kamer van Koophandel te Alkmaar onder nummer 239871.

Gironummer: 464735; Bankrekeningnummer: 34.66.26.137. Rabobank Langedijk.

Het bestuur van de Stichting Langedijker Verleden wordt gevormd door:

Jan Wijn (voorzitter)
Kroonstraat 30
1724 RM Oudkarspel
tel. 0226-313227

Cor Oudendijk (secretaris)
Dorpsstraat 453
1722 EJ Zuid-Scharwoude
tel. 0226-320610

Tanja Ursem-Kuiper (penningmeester)
W.de Zwijgerstr. 6
1723 KG Noord-Scharwoude
tel. 0226-315422

Ida Tauber-de Waard (bestuurslid)
Dorpsstraat 866
1724 NV Oudkarspel
tel. 0226-312185

Jaap de Groot (bestuurslid)
Dubbelebuurt 1
1721 CL Broek op Langedijk
tel. 0226-313906

Cees Rutsen (bestuurslid)
Keizersloot 5
1722 GW Zuid-Scharwoude
tel. 0226-312834

Janny Meinsma-Huisman (bestuurslid)
Platte Ven 171
1723 AP Noord-Scharwoude
tel. 0226-312509

Ria Put-Luken (bestuurslid)
Voorburggracht 507
1724 RJ Oudkarspel
tel. 0226-317619

Wietse Dreijer (bestuurslid)
Lourens Bogtmanstr. 16
1724 SV Oudkarspel
tel. 0226-314923

Erelid van de Stichting Langedijker Verleden: Jan IJff (initiatiefnemer en mede-oprichter)

De redactie van 'Otterplaat tot Groenveldsweid' bestaat uit:
Jan IJff, Cees Rutsen, Cor Oudendijk en Janny Meinsma.

Redactie-adres: Dorpsstraat 453
1722 EJ Zuid-Scharwoude

ISSN 1388-6215

Copyright: Gehele of gedeeltelijke overname van teksten en/of illustraties uit dit blad is alleen toegestaan na toestemming van de auteur of de redactie en met vermelding van naam van de auteur en naam van het blad.

Druk: Drukkerij Gerja te Waarland.

Voorwoord	2
Een verrassing van de Rabobank	2
Wisseling van de wacht; nieuw bestuurslid	3
In memoriam, Cor van Schoorl/Dick Spee	4
Afscheid van Moeder Trien	4
De opening van 't Regthuis in 2000	5
Zeer, ziek en nog erger. Gewoonten en gebruiken rond 1920	7
Reacties op het 5e nummer	9
Smith Potato Crisps	10
Gewoon een bijzonder mens (Jan van Alfen) ...	12
Over een Ambachtsheerlijkheid met niet zulke heerlijke gevolgen	17
Lourens Bogtman, een Langedijker die internationaal beroemd werd	22
Wat is er nog over gebleven van onze watermolens?	28
Het 1e Mei-feest in 1890	34
De Pavon	36
Men schreef ons	40
Wat doet de naam ertoe?	42
Een monument uit Zuid-Scharwoude naar Arnhem	47

Voorwoord.

Het afgelopen jaar hebben wij voor het publiek een leerzame tentoonstelling gehad. Wij zijn blij dat wij daarin geslaagd zijn, mede door de hulp van veel medewerkers. Daarvoor onze dank.

We zijn nu begonnen aan een nieuwe eeuw en we hopen dat deze eeuw voor ons goed moge zijn. De nieuwe expositie die er dit jaar was, gaf ons een beeld van de afgelopen eeuw. We keken nog eens terug wat er zo veranderd was. Waar onze ouders en grootouders mee gewerkt hebben. Vele van ons herkenden dit en veel herinneringen kwamen dan ook naar voren. De expositie was echt een bezoek waard.

Het afgelopen jaar was voor ons een heel goed jaar, mede dank zij de gulle gift van de Rabobank, waarover verderop in dit blad meer. Deze gift heeft het mogelijk gemaakt om dit blad én onze foto's goed te verzorgen. Het nieuwe blad geeft, naast talloze andere artikelen, een klein beeld van het Ambacht, geschreven door onze donateur G.Kalverdijk. Dit lijkt mij met name interessant voor mensen die de verkaveling niet hebben meegemaakt.

Het afgelopen jaar heeft ons ook vele nieuwe donateurs bezorgd. Daar zijn we erg blij mee en ook in dat opzicht was het een goed jaar.

We wensen u veel plezier bij het lezen van dit nieuwe blad.

Jan Wijn, voorzitter

Een verrassing van de Rabobank

Vanaf het begin heeft de Rabobank Langedijk ons blad 'Van Otterplaat tot Groenveldsweid' gesteund met een financiële bijdrage. Op 1 december 1999 werden wij echter door de Rabobank 'ontboden' omdat zij ons een geldelijke bijdrage wilden geven. In de uitnodiging stond vermeld dat de bijdrage aan ons blad hierin opgenomen zou zijn.

"Gossiedikkie," sprak voorzitter Jan Wijn, "meskien kroige we wel duizend gulden. Dat zou een juweeltje weze." Nou, het werd een juweeltje. De delegatie van de Stichting Langedijker Verleden ontving uit handen van Sinterklaas een bedrag van f 5000,-. Hiermee kan in ieder geval de kwaliteit van ons blad gehandhaafd blijven. Tevens gebruiken wij dit geld voor het foto-archief. Wij danken de Rabobank van harte voor deze genereuze gift.

Trots tonen Jan Wijn, Cor Oudendijk en Cees Rutsen de cheque van f 5000,- die zij uit handen van Sinterklaas mochten ontvangen.

Wisseling van de wacht

Halverwege 1999 gaf Jan IJff (inmiddels al 83) te kennen te willen stoppen met zijn bestuursfunctie in de Stichting Langedijker Verleden. Voorwaarde was wel dat er een

Een overplaatsing naar Baflo in Groningen zag Wietse niet zitten en hij solliciteerde in 1966 naar een functie in de bouwkunde bij de gemeente Schagen. In 1970 kwam hij naar Langedijk als technisch ambtenaar bij de gemeente. Net in die tijd veranderde Langedijk door de ingrijpende verkaveling. Wietse heeft het allemaal meegemaakt. Misschien heeft dat er wel toe geleid dat hij als geboren Fries zich toch Langedijker is gaan voelen. Hij woont al jaren aan de Lourens Bogtmanstraat met zijn vrouw Sita en is niet van plan hier vandaan te gaan.

Het bestuur van de Stichting Langedijker Verleden hoopt dat Wietse nog lang deel mag uitmaken van het bestuur en zich intensief mag bezighouden met 'zijn' Regthuis.

Jan IJff toont trots de zojuist aan hem overhandigde oorkonde

geschikte vervanger voor hem werd gevonden. Nu was Jan zelf ook al op zoek gegaan. Hij vond zijn opvolger in de persoon van Wietse Dreijer, werkzaam bij de afdeling Bouwzaken van de gemeente Langedijk. Wietse ging in de VUT en werd door Jan aangezocht om toe te treden tot het bestuur van de stichting. Gelukkig hoefde Wietse niet lang na te denken, hij was immers in 1990 al "Heer van Oudkarspel" geweest en had, samen met zijn vrouw Sita, 't Regthuis in stijl geopend. Het bestuur is bijzonder blij met Wietse Dreijer als bestuurslid, want het is al gebleken dat hij een echte 'studderaar' is en dat heb je net nodig binnen een groep vrijwilligers.

Jan IJff konden we niet zomaar laten gaan. Daarom werd besloten om hem te benoemen tot erelid van de Stichting Langedijker Verleden. Een titel die nog niet eerder bestond en waarvoor iets passends moest worden verzonden. Bestuurslid Ria Put, handig als altijd, maakte een prachtige oorkonde welke op de donateursavond van 29 oktober aan Jan werd overhandigd. Jan blijft overigens op de achtergrond wel zijn bijdragen leveren.

Nieuw bestuurslid

Met onmiddellijke ingang heeft Wietse Dreijer de plaats in het bestuur van Jan IJff overgenomen. Voor diegenen die Wietse niet kennen volgt hier een korte kennismaking. Wietse Dreijer werd 62 jaar geleden geboren in Holwerd in het noorden van Friesland. Tot zijn 26e bleef hij daar, eerst als timmerman, later als bouwkundig opzichter bij Rijkswaterstaat, dienst Lauwerszeewerken.

Wietse Dreijer en zijn vrouw Sita in 1990 als 'Heer en Vrouwe van Oudkarspel'

In memoriam; Cor van Schoorl

Cor van Schoorl zoals velen hem hebben gekend.

Op 29 maart hebben wij met droefheid kennis genomen van het heengaan van Cor van Schoorl. Cor was al vanaf het begin van onze stichting donateur. Op de donateursavonden ontbrak hij nooit want hij had altijd een warme belangstelling voor de Langedijker geschiedenis en de scheepvaart in het bijzonder.

Toen we in 't Regthuis een tentoonstelling wilden inrichten over het 'Varend en vissend verleden' van Lan-

gedijk was Cor van Schoorl de aangewezen persoon om te raadplegen. Cor was per slot van rekening erelid van schippersvereniging Schuttevaer, bestuurslid van de Vrienden van Museum Broeker Veiling en medewerker van Lange

dijk Waterrijk. Ooit was hij medesamensteller van het boek 'Adieu schipper'. Met groot enthousiasme stortte Cor zich op dit gegeven. Ladingen aan foto's en informatie droeg hij aan. Soms zo veel dat we er wel tien Regthuizen mee hadden kunnen vullen.

De jaren daarna, toen we andere onderwerpen voor een tentoonstelling kozen, bleef Cor meehelpen en meedenken. Als niet-bestuurslid woonde hij alle vergaderingen bij, behalve in de zomer wanneer hij ging varen. Want varen was zijn lust en zijn leven.

Onze expositie '19toen-20nu' in het afgelopen seizoen zag hij helemaal zitten. Onvermoeibaar kwam hij aanzetten met modellen van schepen en ging op jacht naar foto's van schuiten en vrachtwagens. Helaas heeft hij de opening niet meer mee mogen maken.

Cor begon aan zijn laatste tocht op maandag 2 april en is begraven in Broek waar hij ook werd geboren en opgroeide. Wij wensen zijn naaste familie en vele vrienden de kracht om dit verlies te dragen. De Stichting Langedijker Verleden en 't Regthuis verliezen in Cor van Schoorl een geweldige hulp maar vooral een heel goede, eerlijke en oprechte vriend. Dat hij ruste in vrede.

Afscheid van Moeder Trien

Op 18 juli 2000 overleed Catharina Oudendijk-Groot, voor velen bekend als Moeder Trien. Vanaf de eerste plannen voor inrichting van 't Regthuis was zij met hart en ziel verknocht aan 'haar Regthuis'. Bij de opening was haar geschenk de door haar zelf gehaakte gordijnen in het keukentje, voorstellende de gemeentewapens van de vier Langedijker dorpen. De gordijnen pronken nog steeds voor de ramen.

Regelmatig was zij te vinden in het museum, vooral bij de opening, het museumpweekend en de Open Monumentendag. Bij deze gelegenheden praatte zij met vele bezoekers en genoot zichtbaar. Tot voor kort was zij ook altijd nog van de partij wanneer 't Regthuis weer de jaarlijkse schoonmaakbeurt moest hebben. Toen het wat zwaardere werk door een ander werd gedaan zei ze: "Leit moin maar koper poesse." Het beddengoed in de bedstee was haar verantwoordelijkheid. Gewassen en gestreken kwam alles weer vlak voor de opening op zijn plaats.

Één van de gehaakte gordijnen, voorstellende de wapens van Broek en Zuid-Scharwoude.

We zullen het enthousiasme dat zij wist over te brengen en haar vrolijke lach moeten missen. Maar de sfeer in 't Regthuis zal altijd iets van haar blijven houden. Moeder Trien, bedankt voor alles.

In memoriam Dick Spee

Op 3 juli 2000 overleed te Lisse ons oud-bestuurslid en mede-oprichter van Langedijker Verleden Dick Spee. Ofschoon Dick vanwege zijn werk, hij werkte destijds bij IBM, Langedijk al geruime tijd had verlaten, hield hij nog steeds contact. Vooral in de begintijd wist hij een groot enthousiasme op te brengen en anderen te stimuleren. Dit was iets wat mede onze club van de grond heeft getild. Dick is helaas maar 57 jaar geworden. Wij herdenken hem met dank voor zijn hulp en vriendschap en wensen zijn vrouw en kinderen alle sterkte toe.

De opening van 't Regthuis in 2000

Op zaterdag 8 april ging 't Regthuis voor het seizoen 2000 weer open. Het thema was het verschil tussen het leven rond 1900 en een eeuw later. Dit onder de titel 'Langedijk 19toen-20nu'.

De opening was misschien wat minder luidruchtig dan in 1999, maar daarom niet minder spectaculair. Gekozen was om, vanuit het thema 1900-2000, een eerbetoon te brengen aan de in 1969 overleden zanger Lourens Bogtman. Lourens werd geboren in het huis Dorpsstraat 867 (nu bewoond door Hans en Wil Greuter) en overleed in Kopenhagen.

Het leek het bestuur van de Stichting Langedijker Verleden een goed idee om aan het geboortehuis een plaquette te bevestigen waarop vermeld staat dat daar de zanger op 8 februari 1900 ter wereld kwam. De familie Greuter verleende spontaan medewerking.

Op 8 april verscheen een achttal oude auto's (een initiatief van Maarten Swart en zijn Old Timerclub) met daarin drie familieleden van Lourens Bogtman. Dit waren Esmé van der Heijden en haar dochtertje Lucia van der Stam, respectievelijk klein- en achterkleindochter van Cathrien Bogtman, en Leendert van den Muyzenberg, zoon van Bogtmans jongste zuster Nelli. Helaas waren broer en zus Guido en Olga van den Muyzenberg door ziekte verhinderd om te komen.

De gasten werden rondgereden in het dorp Oudkarspel waar hun oom en oudoom werd geboren. Ze genoten zichtbaar van de tocht wat later werd bevestigd door een briefje van Esmé van der Heijden. Dochtertje Lucia had na afloop tegen haar moeder gezegd: "Dit was de leukste dag van mijn leven, tot nu toe."

Wil Greuter-van Rijn bekijkt de plaquette voordat Jan Wijn die aan de gevel bevestigt (foto Piet Ooijevaar)

De rondrit met de oude auto's eindigde via de Lourens Bogtmanstraat waar van elk huis vrolijk de vlag wapperde. Bij het geboortehuis van Lourens werd halt gehouden.

theedoek compleet in tweeën. De Stichting Langedijker Verleden heeft haar een nieuwe gegeven.

Na deze plechtige onthulling begaven familieleden, bestuurders en inzittenden van de oude auto's en veel belangstellenden zich naar binnen. Hier stond een vitrine opgesteld met enkele foto's van Lourens Bogtman en kon men hem ook vanaf een bandje horen zingen.

Een aardige verrassing was nog dat zich een onvervalste Bogtman uit Bergen aandiende die inderdaad nog verre familie bleek te zijn.

De opening van 't Regthuis is in alle opzichten zeer geslaagd geweest.

Leendert van den Muyzenberg, Lucia van der Stam en haar moeder Esmé van der Heijden in de oude Buick op het noordeinde van Oudkarspel (foto Piet Ooijevaar)

Wil Greuter had, nadat Jan Wijn de plaquette zorgvuldig had bevestigd, deze afgedekt met een nieuwe hagelwitte theedoek om deze aan de nieuwsgierige blikken te onttrekken. Het was de kleine Lucia van der Stam die, samen met haar moeder de eer had de plaquette te onthullen. Helaas scheurde Wil's

De kleine Lucia onthulde de plaquette voor haar oudoom en kreeg hiervoor een mooie bos bloemen (foto Piet Ooijevaar).

Zeer ziek en nog erger. Gewoonten en gebruiken rond 1920

Klaas wordt ziek

Klaas was al een tijdje ziek. Hij hoestte erg en had hoge koorts. Zijn vrouw was 's morgens naar de dorpsmid gelopen. Daar hing in de smederij een lei met een griffel.

Het bord, dat ooit eigendom was van het Witte Kruis te Zuid-Scharwoude. Nu is het bezit van 't Regthuis.

Wie daar zijn naam op de lei schreef kon bezoek van de dokter verwachten. De smederij fungeerde dus als een bodehuis.

De dokter keek bedenkelijk toen hij Klaas onderzocht en beluisterde. Zware longontsteking, was de diagnose. Klaas was een man van 67 jaar en hij werd zieker en zieker. Longontsteking was in die tijd een vaak fatale ziekte. Hij had erg zware hoofdpijn en kon daardoor bijna geen geluid verdragen aan zijn hoofd. In overleg met de dokter werd daarom besloten om stro op de weg uit te spreiden, om op die manier het lawaai van passerende paarden en karren te dempen. Gelukkig had de Kruisvereniging voor dit doel borden laten maken, die langs de straat konden worden geplaatst, met het opschrift:

VERZOEKEN STAPVOETS TE RIJDEN IN VERBAND MET ERNSTIG ZIEKTEGEVAL

Zo'n twintig meter vóór en voorbij de woning van Klaas werd een dikke laag stro op de weg gestrooid en zo'n bord geplaatst om iedereen er op te wijzen zo stil mogelijk te zijn in de buurt van dat huis. Zo werd al het mogelijke gedaan om Klaas weer te genezen. Het mocht helaas niet baten. Hij haalde het niet.

Witte kleedjes voor de ramen

Het was een zeer droevige gebeurtenis

In het sterfhuis werden meteen witte kleedjes voor de ramen gehangen en de voorloper van de plaatselijke begrafenisvereniging werd ontboden. Die had de nodige ervaring, want er moest veel gebeuren in een korte tijd. Een rouwkaart moest worden opgesteld. Die moest met spoed worden gedrukt en verzonden. Het waren kaarten met zo'n grote, dikke, zwarte rand van ongeveer 2 cm breed.

De voorloper kreeg de opdracht om het gehele dorp, dus aan elk huis, de boodschap voor te lezen dat Klaas was overleden. Er kon een keuze worden gemaakt. Men kon het alleen bij de burens laten zeggen of bijvoorbeeld het halve dorp. Dit was helemaal afhankelijk van het geld dat kon worden besteed. De aanspreker deed dit in het daar-toe bestemde zwarte pak met op zijn hoofd een steek of

De laatste reis

hoge hoed. Ook had hij voor die gelegenheid een sombere toonloze stem om in de stijl te blijven.

"Namens de familie wordt u bekend gemaakt dat op de leeftijd van 67 jaar is overleden Klaas De begrafenis zal plaats hebben, aanstaande donderdag om 3 uur 's middags op de algemene begraafplaats te Noord-Scharwoude."

Ook een advertentie in dezelfde stijl werd opgesteld en geplaatst in de Langedijker Courant.

De uitvaart

De timmerman was, nadat hij gewaar-schuwd was, ook geweest om de maat van de kist op te nemen. Het moest een eikenhouten kist worden en die waren niet uit voorraad leverbaar. Ze werden speciaal op maat gemaakt.

De begrafenisondernemer kreeg opdracht om op het afgesproken uur voor te rijden met vier volgkoetsen, die allen getrokken werden door zwarte paarden.

Op de dag van de begrafenis hadden de burens, ongeveer vijf huizen links en rechts, allen witte kleedjes voor de ramen. Ook de tegenover liggende burens deden daar aan mee. Zo begon Klaas aan zijn laatste reis.

Restte nog, na enige tijd, een grafsteen te plaatsen. Geen onderwerp om van te smullen, maar wel het vaststellen van de gewoonten en gebruiken in die tijd die wel sterk veranderd zijn.

In de eerste wagen werd de kist geplaatst, met zoveel mogelijk bloemen. Waren er heel veel bloemen dan werd daar een tweede wagen voor ingezet. Daarna de koetsjes met de naaste familie.

Reacties op het vorige nummer

De Coöperatie Geestmerambacht

Bij het samenstellen van het artikel over de Coöperatie Geestmerambacht was een foto gepland van de baggermolen. Door ruimtegebrek kon deze afbeelding niet worden geplaatst. Daarom hierbij alsnog Siem de Wit en Piet Boerlage bij het uitbaggeren van de lient bij de maalderij aan het Gorterdiep te Noord-Scharwoude.

Een vuilnispraatje

De heer Geus uit Capelle aan den IJssel heeft indertijd aan de Dijk in Broek gewoond. Om nauwkeuriger te zijn, aan het doodlopende stukje aan de oostkant van de vroegere spoorlijn. Hij wist zich nog te herinneren dat daar de vuilnis met een handkar werd opgehaald. Als ophaler noemde hij de naam Klingeler.

Een aardig feit wist de heer Geus nog over de huizen waar hij in één van woonde. Deze waren overigens door de fa. De Geus gesloopt voor de aanleg van het kanaal bij de sluis in Noord-Scharwoude en compleet herbouwd aan de Dijk.

Waterrijk Langedijk

In Waterrijk Langedijk is een klein foutje geslopen. Op bladzijde 11: De eigen handel schipper op Leiden was niet Jan Molenaar maar Lou en Jb Molenaar. Als aanvulling kan nog worden genoemd dat P.Beers Sr en Jr ook handelden met het eiland Marken.

Op bladzijde 8 bij de zuurkoolfabrieken staat dat de zaak van Houtkoper in 1910 werd opgericht door Klaas Bak. Dit moet evenwel zijn 1890.

Abraham Kroon/Andries Pelt

Mevrouw Post-Kalf uit Anna Paulowna haakte in op het 'toevallig in het bezit zijn van het glas van Andries Pelt'. Zij schrijft hierover: "Van mij was het echter geen toeval dat ik dit glas schonk aan 't Regthuis. De moeder van mijn overgrootvader Willem Stam heette Iefje Pelt en zij is waarschijnlijk overleden bij de geboorte van haar tweede kind, of kort daarna. Dit kind, Trijntje Stam, werd door oom Andries en Tante Grietje in huis gehaald, zoals dat toentertijd gebruikelijk was. De vader was beurtschipper, dus veel van huis." We drukken hierbij het portret af van Andries Pelt dat mevrouw Post ons schonk.

Een portret van Andries Pelt, destijds schilder te Oudkarspel.

De zogenaamde 'Vishuisjes'

In ons 3e blad (1997) spraken wij in het artikel over meester Jan Vis over de zogenaamde 'Vishuisjes'. Er werd gesuggereerd dat deze huisjes waren gefinancierd door tussenkomst van meester Vis. De heer G.Zeeman Sr meldde hierop dat aan de Achterstraat een 'kazerne' van woningen had gestaan die geassocieerd werd met Vis. Zou dit meester Vis geweest zijn, vroegen we ons af. Mevrouw Post-Kalf uit Anna Paulowna, zelf geboren op de Spoorstraat, vroeg dit na bij haar vriendin Annie Vis. Het bleek dat de kazerne gebouwd werd door haar grootvader Abram Vis. Later erfde haar vader Simon Vis deze woningen. Hiermee is de link met Vis gemaakt. Mevrouw Post heeft nooit gehoord dat de naam 'Vishuis' in de volksmond ook echt bestond.

door Cor Oudendijk

Smiths Potato Crisps

Een flink aantal Langedijkers heeft vanaf eind jaren '50 werk gevonden bij 'de Smis' of 'de Crips', zoals de zoutjes-fabrikant plaatselijk vaak wordt aangeduid. Weinigen zullen de feitelijke oorsprong van de naam weten. Meneer Smith heeft echt bestaan en woonde ooit in Engeland.

Franse delicatessen

Rond 1900 was Frank Smith manager bij de firma Carter, een groothandel in kruidenierswaren in de City van Londen. In 1910 bracht Mr Carter, de eigenaar van de firma, uit Frankrijk een recept mee voor een Frans hapje. Het betrof dun gesneden schijfjes aardappel gebakken in olie. Het idee om dit product ook in Engeland op de markt te gaan brengen, sprak Frank Smith erg aan. Hij ging aan

het experimenteren met apparaten om aardappelschijfjes op de juiste dikte te krijgen. Uiteindelijk lanceerde hij het product onder de naam 'Potato Crisps'. De zakjes werden verkocht voor 2 shilling. Het rondbrengen gebeurde in een naar verhouding klein gebied met paard en wagen. Het verspreidingsgebied bleef daardoor relatief klein waardoor het publiek geen bekendheid kreeg met het nieuwe product.

Mr Carter bespeurde het geringe enthousiasme bij het publiek en wilde stoppen met de productie. Frank Smith evenwel zag wél mogelijkheden en startte in 1920 zijn eigen firma. Samen met twee vrienden bracht hij het bedrag van £ 10.000,- bij elkaar en noemde de nieuwe firma 'Smith Potato Crisps Ltd'.

Cricklewood

In het plaatsje Cricklewood werd een oude winkel achter het 'Crown Hotel' omgetoverd tot productiewerkplaats. Nu ging de verkoop van crisps wel goed en in 1921 moesten al meer fabrieken worden geopend om aan de vraag te kunnen voldoen. In 1922 kwam er een toevoeging aan het zakje crisps wat wij ook nog wel zullen herkennen: het losse blauwe zakje zout. Dit werd al spoedig het handelsmerk van Smith. Merkwaardig genoeg werd een zakje crisps aangeprezen als een gezonde voeding. Er zouden zes maal zoveel vitamines zitten in crisps als in

gekookte aardappelen. Zij waren 'worth their salt', het zout in het zakje dus waard.

Het productieproces werd nog lang handmatig uitgevoerd. Een gasgestookte ketel verwarmde een grote tank gevuld met notenolie. De kok hakte de aardappels in schijfjes en gooide ze in de hete olie. Na het uitlekken verpakten meisjes ze vanaf een tafel in zakjes. Het handmatige proces duurde nog tot 1939. De oorlog vertraagde verdere ontwikkelingen.

De jaren '50

Gedurende de jaren '50 begon de automatisering ook in de crispsverwerking toe te slaan. Ook schaalvergroting deed haar intrede door overname van enkele concurren-

ten in 1961. Deze concurrenten produceerden niet alleen crisps, maar ook noten en zoutjes. Hiermee begaf Smith zich op een ander terrein. De 'gewone' crisps vroegen bij het publiek om meer smaken, zodat diverse andere soorten op de markt kwamen. De verkoop steeg hierdoor aanzienlijk.

In 1968 kwam een einde aan het onafhankelijke bestaan van Smith. Het werd overgenomen door General Mills Inc. uit de USA. Tegelijkertijd werd de naam veranderd in 'Smiths Food Group'.

In het Verenigd Koninkrijk had Smith in 1992 tien fabrieken staan. De productie hiervan bedraagt 3000 kg aardappelen per uur met een uiteindelijk resultaat van 700 kg kant en klare crisps per uur.

Smith in Langedijk

Begin jaren '50 kwam burgemeester Schelhaas van Langedijk in contact met Gerard Kistemaker, een akkerbouwer uit de Wieringermeer. Schelhaas was samen met Rens Brugman, directeur van de Hoornsche Krediet- en Effectenbank afdeling Schagen, risicodragend deelnemer geworden in de NV Koelhuis Zuiderdel. Schelhaas vond een gemeente besturen toch heel iets anders dan een koelhuis exploiteren. Kistemaker trad toe tot de NV, verlegde de activiteiten van koelhuis naar handel en nam zelf het heft in handen.

SMITH'S POTATO CRISPS

MEDICAL OPINION says

"SIX TIMES THE FOOD
VALUE OF BOILED POTATOES"

All Vitamins Retained

This is because Smith's Crisps are cooked in pure vegetable oil, by a process which not only prevents the nutritive losses caused by ordinary cooking, but also breaks down the starch, thus rendering the crisps easily digestible and non-fattening.

THEY ARE DELICIOUS TO EAT THEY ARE CHEAP

2d., 3d. and 6d. per packet.
Family Tins 7½d. and 1¼d.

Worth their salt!

SMITH'S POTATO CRISPS (1929) LTD., GREAT WEST
ROAD, BRENTFORD, MIDDLESEX

*Het ook in Nederland later bekende losse
zakje zout in een zakje chips*

Er kwam contact met Albert Heyn. Deze wilde aardappelen chemisch schillen en dan in kleinverpakking aan de consumenten verkopen. De NV Zuiderdel zag hier wel iets in en bouwde alvast een fabriekspand. Helaas gooide het Ministerie van Volksgezondheid roet in het eten door te laten weten dat chemisch geschilde aardappelen verboden waren.

De heer De Jager, destijds hoofd van het kwaliteitslaboratorium van AH, opperde het idee om chips uit te gaan proberen. Kistemaker vloog onmiddellijk naar Engeland en maakt zijn opwachting bij Cyril Scott, directeur van Smith Potato Crisps Ltd. Het al gebouwde pand van Zui-

derdel was beschikbaar voor de chipsfabricage en op 1 april 1958 vond de oprichting plaats van Smith Potato Crisps Holland.

Ondanks de gedeeltelijke verplaatsing van Smith naar Raamsdonksveer bestaat 'de Crips' in Broek nog steeds.

Bronnen:

- Baren Maurice, 'How It All Began', *The Stories Behind Those Famous Names*, Otley West Yorkshire, 1992.
- *West-Frieslands Oud & Nieuw*, 66e bundel, 1999; bladzijde 76.

Een opname van voor de verkaveling met de nog aanwezige rails van het Broeker spoortje. Links is Zuiderdel met de eerste gebouwen van Smith te zien.

door Cor Oudendijk

Gewoon een bijzonder mens

gen. Of dit de hoofddreden is geweest dat hij op jonge leeftijd het ouderlijk huis verliet, is niet geheel bekend, maar op zijn achttiende trok hij weg uit Assen. Gedurende een lange periode van 12 tot 15 jaar heeft Roelof Menkveld in diverse landen doorgebracht. Nooit is helemaal duidelijk geworden wat hij heeft gedaan en waar hij precies is geweest. Bij zijn terugkomst in Nederland sprak hij wel verschillende talen.

Knokken voor een inkomen

Op 14 april 1932 trouwde Roelof met de drie jaar jongere Johanna Maria Tak uit Amsterdam en vestigde zich tegelijkertijd te Zuid-Scharwoude waar zij een groentenwinkeltje begonnen. Het echtpaar kreeg vier kinderen, Daan, Henk, Roel en Annie.

Mede door de ziekte van zijn vrouw werd het runnen van de groentezaak geen groot succes. Het gezin verhuisde min of meer noodgedwongen eerst naar de overkant en daarna naar de Julianastraat in Broek. Het was crisistijd en zoals zo velen in die tijd belandde Roelof Menkveld in de werkverschaffing. Zo verdiende hij o.a. zijn brood met stratenmaken en was hij enige tijd kelner in café 'De Roode Leeuw' in Schoorl.

Een jeugdfoto van Roel Menkveld op ongeveer 17-jarige leeftijd

Op donderdag 15 februari 1951 overleed in Broek op Langedijk Roelof Menkveld, alias Jan van Alfén. Een bijzonder mens was heengegaan. In het hiernavolgende een beeld van de Langedijker Drent die zo'n begenadigd schrijver was.

Roelof Menkveld werd op 15 september 1898 geboren in Assen als de derde zoon van Hendrik Menkveld en Antje Kersies. Vader Menkveld dreef in de Drentse hoofdstad een slagerij. Het gezin Menkveld schijnt nogal streng kerkelijk te zijn geweest, iets waarmee Roel zich, naar het schijnt, niet goed kon vereni-

Roel en Johanna Menkveld in 1932 voor hun winkeltje aan de Dorpsstraat in Zuid-Scharwoude.

Het pand werd, evenals de ernaast gelegen huizen, bij de verkaveling gesloopt.

Het stond aan de westzijde van de Dorpsstraat ter hoogte van de ingang van de Eendrachtstraat.

Roel Menkveld als kelner in de theetuin van 'De Roode Leeuw' in Schoorl

dichtvorm. Vanaf die tijd ging hij zich al meer toeleggen op het schrijven van gedichten voor bruiloften en partijen. Talloze malen schreef hij op verzoek rijmen, wensen en voordrachten voor wie dat maar wilde. Zoon Roel herinnert zich dat vader dan aan een grote tafel zat met aan de andere kant enkele familieleden van de feestvarkens. Vader Roel vroeg dan diverse dingen over de jubilarissen, noteerde dat en zei dan: "Volgende week is het

Voor het vaak zware werk was Roel niet echt in de wieg gelegd, maar gelukkig kon hij 'vluchten' in het maken van rijmen en gedichten. Soms werd hij hierdoor zo in beslag genomen dat hij de tijd compleet vergat. Zoon Roel herinnert zich dat zijn moeder tegen hem zei: "Ga jij vader even halen want het eten is klaar."

Roel junior vond zijn vader, zittend aan de slootkant en kennelijk met zijn gedachten bij het schrijven van een stuk proza. Op het verzoek van moeder Menkveld antwoordde hij:

"Zeg maar tegen je moeder dat ik er zo aankom." Ruim twee uur later kwam hij opdagen. Het eten was koud.

De door hem gesignaleerde misstanden in de crisisperiode brachten hem ertoe zijn grieven te uiten in

klaar." Het hoeft geen betoog dat hij hier niet rijk van werd. Voor verschillende kleinkunstenaars maakte hij echter ook levensliederen en sketches.

Al vrij snel wisten diverse artiesten (waaronder André Carrell) hem te vinden als het ging om het maken van

Roel Menkveld (rechtsachter) met enkele medestratenmakers in de bocht van de Prins Hendrikkade in Broek tijdens de crisisjaren

levensliederen en sketches. Voor regionale artiesten als Kees Stet, Jan Buisman en het Westfriesse duo WiJo (Wim Lakeman en Jo de Leeuw) schreef hij de teksten. Opvallend was dat de in Drenthe geboren Menkveld feilloos het Westfries aanvoelde en wist te verwoorden. Hier bleek onder meer zijn geweldig gevoel voor taal. Zijn eigen naam vond hij niet zo geschikt om als schrijversnaam te gebruiken. Toen iemand hem eens vergeleek met de beroemde dichter Hieronymus van Alphen kwam hij op het idee om diens naam gedeeltelijk te adopteren. Het werd wel een eenvoudiger vorm, gewoon Jan van Alfen.

Tekstschrijver

Steeds groter werden de opdrachten en in 1938 kwam er een doorbraak. Toen vroeg de operettevereniging 'Caecilia' hem een heuse operette te schrijven. De vereniging zat namelijk in haar maag met een 'rottekst' van de op te voeren operette. De voorzitter van 'Caecilia' was van mening dat Jan van Alfen de enige was die een goede tekst kon produceren. Hij zei dit tegen Luuk Uipkes, boekhouder bij zuurkoolfabriek Hart te Oudkarspel. Menkveld/van Alfen werkte daar op dat moment. Er werd niet direct in de prestatie van deze 'arbeider' geloofd, maar hij klaarde de klus. Het werd 'Florimont, de zwervende zanger' op muziek van Herman Zaal. Het idee voor deze operette kwam uit 'Ik en mijn speelman' van Aart van der Leeuw ofschoon hij weigerde het boek te lezen. Slechts enkele gegevens die hem waren aangereikt dienden hem tot inspiratie. Verder schijnt hij zijn eigen 'zwerwersjaren' te

hebben gebruikt als bron voor verhaal. Het libretto werd gemaakt samen met Luuk Uipkes die ook in de operette de rol van Florimont vervulde. Twee jaar later stond Menkveld de rechten voor de operette voor f 50,- aan Uipkes af.

De talloze uitvoeringen werden een groot succes. Naast Uipkes werden de rollen gespeeld door Maartje Kliffen en de tenor Michel Gobets. Het koor van Caecilia was niet groot genoeg en er werd versterking gehaald uit Oterleek. Een deel van de zangers trad noodgedwongen op in de orkestbak.

In de Tweede Wereldoorlog verscheen een stroom van verzetsgedichten van Jan van Alfen, die direct na de oorlog werden uitgegeven.

Roelof Menkveld reisde iedere maandag naar de artiestenbeurs te Amsterdam waar hij veel bekende artiesten als klant had. Bij die gelegenheid ontmoette hij o.a. de bas Johan te Slaa. Te Slaa, later bekend als toneelspeler in onder meer 'De Glazen Stad', zou later met zijn gezelschap 'De Jonge Zangers' de komische opera 'How do you do, Mr Chewinggum' opvoeren. Menkveld gaf een foldertje uit met daarop de tekst: 'Heeft u plannen, schrijf mij even'. Jan van Alfen, tekstschrijver, gaf hierbij nog aan dat men bij hem terecht kon voor Operette, Revue, repertoire en gelegenheidsgedichten.

Bedrijven en verenigingen wisten intussen de weg naar huize Menkveld goed te vinden. De vereniging 'Oud Alkmaar' wilde graag de Spaanse tijd in een muziekstuk

'Zang en Vriendschap' uit Breezand met 'Wij starten weer'. Linksvoor Jan van Alfen

uitgedrukt zien. Jan van Alfen zag kans om in vijf bedrijven een libretto voor een muziekstuk neer te zetten dat klonk als een klok. De muziek was van de componist G. Pranger. Operettevereniging 'Danza' bracht het geheel in december 1945 en januari 1946 veertien keer in 'Het Gulden Vlies' op de planken.

Johan te Slaa en zijn vrouw Lia Wit samen in de komische opera 'How do you do Mr Chewingum'

Het oeuvre

'Door weer en wind' was in 1946 de titel van een polderrevue geschreven voor 'Zang en Vriendschap' uit Anna Paulowna. Voor 'Zang en Vriendschap' uit Breezand schreef hij de zangrevue 'Wij starten weer, ter gelegenheid van het 30-jarig bestaan van deze vereniging.

Voor pastoor Vis uit Anna Paulowna werd enkele malen de revue 't Volle leven' opgevoerd door 'Ons Toneel' uit die plaats en D.V.V. uit Langedijk.

Het openluchtspel 'Lief en Leed met Oranje' schreef Jan van Alfen ter gelegenheid van het 50-jarig regeringsjubileum van koningin Wilhelmina op 31 augustus 1948. De opvoering vond in Broek plaats en er werd door bijna alle verenigingen aan meegedaan. Het succes was zo groot dat een tweede opvoering moest worden gegeven. Op 2 en 3 september vond opnieuw opvoering plaats, maar nu in het Friese Wijckel. Voor de Beemster organiseerde hij iets unieks. Men wilde daar een openluchtspel met paarden houden. Jan van Alfen wist uiteindelijk het stuk 'Mooi Heintjen voor 's-Hertogenbosch' te schrijven, gebaseerd op de figuur van Frederik Hendrik.

Op 6 oktober 1949 werd Jan van Alfen, alias Roelof Menkveld, in het zonnetje gezet. In zaal Concordia te Noord-Scharwoude vond een jubileumavond plaats ter ere van zijn 12¹/₂ jarig bestaan als tektschrijver. Op

deze avond werd veel van zijn werk in verschillende vormen naar voren gebracht. De komische opera 'How do you do, Mr Chewingum' werd gespeeld door het gezelschap 'De Jonge Zangers' o.l.v. Johan te Slaa.

Op 2 juli 1950 vond de viering plaats van het 65-jarig jubileum van Jan van Hout bij de firma Eecen te Oudkarspel. Hierbij werd de komische opera nogmaals opgevoerd door het gezelschap van Johan te Slaa. De hele huldiging werd zelfs op de VARA radio gemeld.

Samen met o.a. Cor Hoogvorst, Siem Gutker, Emmy Busen, Bart Eggers en Chr. Venneker bracht Jan van Alfen avondvullende programma's onder de naam Kleinkunstgroep 'Selecta'. Zo luisterden zij bijvoorbeeld het 60-jarig bestaan op van de vereniging 'Floralia huisvlijt' in De Rijk en de koninginndag in Sint-Pancras.

'Wij zijn paraat' was een succesvolle opvoering t.g.v. het 75-jarig bestaan van Het Witte Kruis in Alkmaar'. Op voering vond plaats op 5 september 1950 in Het Gulden Vlies te Alkmaar.

Herkenning en erkenning

Dank kreeg Jan van Alfen onder meer in 1948 van prinses Wilhelmina voor het schrijven van het declamatorium 'Ons Vorstenhuis'. In 1950 schreef de Belgische Koning Leopold een bedankbrief voor het maken van een gedicht over de koning. Opvallend is dat beide brieven gericht zijn aan: de heer Jan van Alfen, Broek op Langendijk. Men wist feilloos dat hiermee Roelof Menkveld uit de Beatrixstraat werd bedoeld. In dit verband is ook vermeldenswaard de brief die zijn vriend en illustrator Hotty Tang uit Amsterdam hem stuurde. Slechts het portret in aquarel van Menkveld en de plaatsnaam staan op de omslag. De brief werd feilloos bezorgd.

Naast alle toneelstukken, revue's, libretto's en gedichten schreef Jan van Alfen ook elke week een gedicht in de Langedijker Courant. Evenals zijn verzetsgedichten in de oorlog en zijn kritische kijk op de samenleving in de crisistijd, waren ook deze gedichten vaak vlijmscherp.

De omslag van de brief met daarop het portret van Jan van Alfen door Hotty Tang

Van verschillende werken van hem is niet alles meer te achterhalen. Zo schreef hij in 1942 de operette 'Intermezzo in Bohemen' op muziek van Siem Pluister. Tastbare herinneringen hiervan zijn echter niet meer gevonden. Ook de vertaling van de Engelse operette 'The Mikado' van Gilbert en Sullivan is niet meer boven water te tillen. Dit geldt ook voor een Westfriese revue 'Psst, luister 'rs effe'. Misschien komt er ooit nog eens onbekend werk van Jan van Alfen boven water.

Het complete werk hier noemen zou teveel op een droge opsomming gaan lijken. Alles bij elkaar opgeteld is het onnoemelijk veel.

Radio

Twée maal werd er op de radio aandacht besteed aan de Langedijk en daarbij was Jan van Alfen daadwerkelijk betrokken. Op 14 september 1946 zond de KRO een Westfries uurtje uit waarbij o.a. André Carrell optrad.

Later zond dezelfde KRO het programma 'Uit het land van Noord-Scharwou' uit. Hierbij traden onder meer Jaap Prijs, Jan Klinkert, Piet Tromp en Hannie Wolfswinkel op. Als tekstschríjver wordt ook hier weer de naam van Jan van Alfen genoemd.

Roelof Menkveld op latere leeftijd

Het plotselinge einde

Roelof Menkveld was altijd wel redelijk gezond geweest, maar het werken in de zuurkoolfabriek bezorgde hem uiteindelijk een zware longontsteking. Zo erg zelfs dat de aandoening ontaardde in astma. Na een kuur in het buitenland overleed hij toch vrij plotseling na een zware astma-aanval op donderdag 15 februari 1951. Hij was slechts 52 jaar oud.

Het is tekenend dat een man die, vooral in de crisisjaren, slechts met moeite een inkomen bij elkaar kon schrapen door de gemeente met veel vertoon ten grave werd gedragen.

De grote vriendschap met Johan te Slaa, door de kinderen Menkveld Ome Jan genoemd, leidde ertoe dat zoon Henk, na zijn vaders overlijden, liefdevol werd opgenomen in het gezin van Johan en Lia te Slaa in Amsterdam.

De kinderoperette 'De Tovermuts van Sneeuwbaard' welke hij in 1950 had geschreven, werd op 29 en 30 maart 1951 opgevoerd door de Openbare Lagere School uit Broek. Jan van Alfen heeft deze opvoering niet meer mogen meemaken. De operette beleefde drie opvoeringen. De baten van al deze opvoeringen kwamen ten goede aan de weduwe van Roelof Menkveld.

Jan van Alfen was bijna beroemd. Helaas heeft hij door zijn vroegtijdige dood niet kunnen bereiken wat hem anders zeker nationaal en internationaal zou zijn gelukt; een vermaard tekstschríjver worden. Toch heeft hij ons een schat aan geschriften nagelaten die niemand ons meer kan afnemen. Roelof Menkveld, alias Jan van Alfen, gewoon een bijzonder mens.

We plaatsen ter afsluiting een gedicht op de wijs van 'Lente' van Dirk Witte met een typisch Langedijker toonzetting.

LIEDJE

Wanneer in najaarstijd de kool
in 't schuurtje is gestouwd,
heeft men in 't land van Noordscharwou
genoeg gesleept, gesjouwd.
Het akkerveld lijkt kil en dood,
geen schuutjes varen in de sloot
De winter..., de winter breekt aan,
Maar 't jonge volkje lacht voldaan
als 't eerste grondijs loopt.
Ze hebben op het ijsvermaak
al wekenlang gehoopt.
De gladde ijzers liggen klaar
en menig jonge krabbelaar
heeft spoedig 'n afspraak voor elkaar,
met haar..., met haar.

Straf waait het windje uit Noord-oost
Het ijs is hard als steen.
Mooi Guurtje bindt de schaatsen aan
en gaat dra zwierend heen.
Maar bij de brug wacht Adriaan,
zie hoe die beide weldra gaan,
Opzij daar..., opzij daar..., maak baan!
En aanstonds bij de marketent
staat 't jolig paartje dra.
Hij koopt voor beide kouwe koek
en heete chocola.
Maar als het oolijk maantje gluurt,
dan stappen Adriaan en Guurt,
vol plannen naar de Raadhuysbuurt,
naar 't huis..., van haar.

Maar als de lieve lente komt
in 't land van Noordscharwou,
dan is het met de rust gedaan
dan is 't: help man en vrouw.
De pooters hebben flinke spruit,
ze moeten fluks de bakken uit.
't Is lente..., 't is lente..., pak aan!
Er moet gespít..., er moet geplant,
men arbeidt zij aan zij.
En weldra zitten in de grond
de 'schotten' rij aan rij.
Als 's avonds 't werken is gedaan,
wacht Guurtje weer op Adriaan.
Het gaat wis op een bruiloft aan,
in Mei..., in mei...!

Jan van Alfen

Over een Ambachtsheerlijkheid met niet zulke heerlijke gevolgen

De tijden zijn in veel opzichten veranderd vergeleken met vroeger. Gelukkig maar, want stel je voor dat voor zo'n kleine 20.000 gulden een heel dorp te koop was. Dat je daarbij ook nog het recht had om belastingen te heffen van alle inwoners. Wat zou dat een vreemde situatie opleveren en protesten uitlokken. Er zouden tegenwoordig veel mensen zijn die wel zo'n dorpje zouden willen kopen. Maar, zoals gezegd, gelukkig gaat dat nu niet meer. Toch is het nog maar een paar honderd jaar geleden dat zoiets wel kon. In het jaar 1730, op 29 november werd het dorp Zuid-Scharwoude gekocht door Jacobus Mispelblom Beyer uit Rotterdam, voor de somma van 19.100 gulden.

Hoe was dat mogelijk?

Hoe kon het toch dat een heel dorp als Zuid-Scharwoude als een zogenaamde Ambachtsheerlijkheid zomaar aan de meest biedende particulier werd verkocht?

Ambachtsheerlijkheden dateren uit de Middeleeuwen. De Hollandse graven hadden van de Keizer stukken land in bezit gekregen. Wanneer een edelman zich op één of andere manier verdienstelijk had gemaakt dan kreeg hij van de Graaf een stuk land. Dit noemde men een Heerlijkheid, het gebied dus van een Heer. De Heer had veel rechten, bijvoorbeeld het recht om een schout te benoemen. Ook de inkomsten van de Heerlijkheid waren voor hem. Door allerlei omstandigheden, hoofdzakelijk door geldgebrek, namen de Staten van Holland en Westfriesland het beheer van deze bezittingen over en verkochten deze daarop weer aan particulieren.

De inkomsten bestonden uit een belastingvorm welke het tiendenstelsel werd genoemd. Dit hield in dat een tiende deel van de geoogste gewassen moesten worden afgestaan aan de Heer. Het daarbij gevolgde systeem was aldus. Na het binnenhalen van de oogst werden er elf partijen samengesteld. Loting moest aanwijzen welk deel ten goed kwam aan de eigenaar van de Heerlijkheid.

Sinds 1580 hadden de Staten van Holland en Westfriesland regelmatig uitverkoop

gehouden in het omvangrijke bezit van heerlijkheden. Zo verkochten zij in 1722 de in hun bezit zijnde tienden in Kennemerland en Westfriesland. In december 1721 werd een resolutie aangenomen die regelde dat in de jaren daarna diverse heerlijkheden werden verkocht. Zo vond tussen 1722 en 1740 de verkoop plaats van zeventien heerlijkheden in West-Friesland, waarvan de meeste aan de westkant. Winkel, Oude- en Nieuwe Niedorp, Oudorp, Oterleek en Broek op Langedijk werden eigendom van de regenten, zodat zij daarmee een beetje eigen

Een portret van Jacobus Mispelblom Beyer (1696-1757),
1e heer Van Zuid-Scharwoude.

(foto Iconografisch Bureau te Den Haag)

baas in huis werden. Anders verging het Sint-Pancras waar Abraham Quevellerius voor f 9000,- eigenaar werd. Noord-Scharwoude bracht meer op; namelijk f 20.500,-. Dit bedrag werd betaald door Willem van Vlaardingewout.

In het geval van Zuid-Scharwoude was het dus Jacobus Mispelblom Beyer die op 35-jarige leeftijd Heer van Zuid-Scharwoude werd.

Even iets over de familie Mispelblom Beyer

De oudst bekende stamvader van de familie is Hendrik Mispelblom. Hij werd in 1553 geboren te Bingelrade in Duitsland. Later was hij schoolmeester te Goes.

Zoon Jan Mispelblom, geboren in 1594 te Goes, was van die stad stadsschoolmeester en volgde kennelijk zijn vader op. Jan had uiteindelijk vijf kinderen, waarvan drie zoons. De tweede zoon, Antony geboren in 1621, was zowel chirurgijn als voorzanger en diaken te Goes.

Uit het tweede huwelijk van Antony kwamen twee zoons die beide dominee werden. De oudste van de twee, Hen-

ricus, geboren in 1663, vestigde zich als predikant te Waarde en Geertruidenberg. Henricus trouwde in 1692 met Maria van Eysden, dochter van Johannes van Eysden en Heiltje Cornelisdr Beyer. Uit hun huwelijk kwam, behalve drie jonggestorven kinderen, op 4 maart 1696 zoon Jacobus ter wereld.

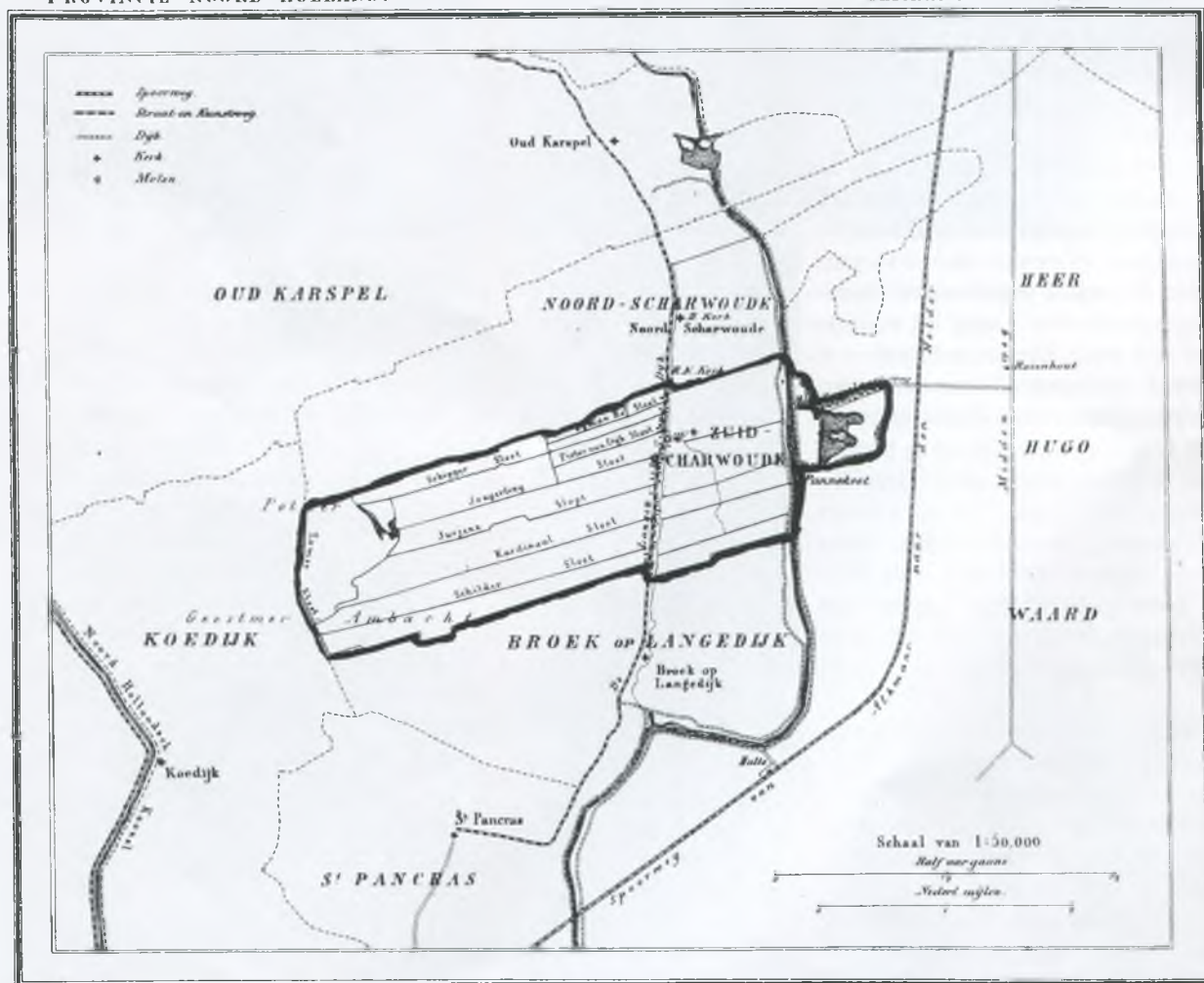
Jacobus Mispelblom, die de naam van zijn grootmoeder van moederszijde toevoegde, was bestuurlijk een druk baasje. Naast baljuw en schout, was hij ook schepen, vroedschap en later burgemeester van Schiedam. Tevens was hij nog lid van de Gecommitteerde Raden.

Hij trouwde op 1 december 1717 in Rotterdam met Johanna Grimes. Het echtpaar kreeg zes kinderen, waarvan er vier volwassen werden.

In 1730 kocht Jacobus dus de Heerlijkheid Zuid-Scharwoude en werd daarmee de eerste in een rij Mispelblom Beyers. De oudste zoon Hendrik David zou normaal gesproken zijn vader als heer opgevolgd hebben, maar koos voor een carrière bij de cavalerie en bracht het uit-

PROVINCIE NOORD-HOLLAND.

GEMEENTE ZUID-SCHARWOUDE.

bepaald bedrag. Door bemiddeling van de Staten van Holland en West-Friesland kwam deze overeenkomst tot stand. Er werd bepaald dat Zuid-Scharwoude jaarlijks de somma van f 535,88 moest betalen aan de Ambachtsheer, die dus iets meer dan drie procent ontving. We kunnen hem dus moeilijk een uitbouter noemen als we ook nog in aanmerking nemen dat er vaak schenkingen door hem werden gedaan.

Een mooie en nog steeds zichtbare schenking is de fraaie eiken Herenbank welke prijkt in de Koogerkerk. De toenmalige Heer Hendrik David Mispelblom Beyer schonk deze bank in 1915.

Een andere mooi gebaar was de muziektent. In elk dorp van enige betekenis ontstond aan het eind van de 19e eeuw wel een muziekvereniging. In Zuid-Scharwoude was dat in 1894 Kunst na Arbeid. De vereniging gaf per jaar meerdere malen een concert, welke ook vaak in de openlucht werd gehouden en over het algemeen druk bezocht werden. Er was immers nog geen radio of televisie voor verstrooiing. Een muziektent was dan een mooi bezit. Ook in de Koog verrees in 1920 zo'n tent, maar wel met een, voor die tijd flinke bijdrage van f 150,- van de Ambachtsheer. Overigens is later de tent op een andere plek neergezet, achter de school (nu zuidzijde Esdoornlaan).

We kunnen dus het bezit van een Ambachtsheerlijkheid veel meer zien als een statussymbool.

Nalatigheid?

De gemeente Zuid-Scharwoude, die toen nog zelfstandig was, heeft in het jaar 1907 nooit gebruik gemaakt van een wet die in dat jaar in het leven was geroepen. Deze wet was bedoeld om de tiendenrechten af te kopen. Voor een bedrag van 20 maal de jaarlijkse bijdrage van f 535,88 waren de rechten afgekocht geweest. We praten dus over totaal f10717,60. Men ging evenwel door met de jaarlijkse betalingen, of door een misverstand, of door nalatigheid. Nader onderzoek moet nog uitwijzen wat de rechte oorzaak is geweest.

Een erfenis

Toen in 1941, op de eerste augustus, de vier Langedijker dorpen werden samengevoegd tot de gemeente Langedijk, hadden ze dus niet zo'n prettige erfenis. De betalingen zijn nog een flink aantal jaren doorgegaan, tot in de jaren '70. Raadsleden van de Langedijker gemeenteraad protesteerden herhaaldelijk tegen deze begrotingspost. Na bemiddeling van de Nederlandse Gemeenten en nog wat rechtskundige schermutselingen is deze zaak nu definitief aan kant. Men had, door de afkoopsom in 1907 direct te betalen, zich een bedrag van ruim f23000,- kunnen besparen. Maar om met een bekend spreekwoord te besluiten: Gedane zaken nemen geen keer. De andere kant van de zaak is, dat als de afkoop in 1907 zou zijn gebeurd de Koogerkerk nu misschien niet zo'n mooie Herenbank zou hebben.

Een foto van de Herenbank in de Koogerkerk welke in 1915 werd geschonken door Hendrik David Mispelblom Beyer

Het familiewapen van Mispelblom Beyer op het ruggeschot van de Herenbank. Het wapen bestaat uit een rode leeuw op een gouden schild. In de poten houdt de leeuw een zilveren zwaard.

Als helmteken is een zwart uitkomende man met zwarte hoed te zien met in beide handen een verticaal zilveren zwaard. De dekkleden zijn van goud en rood.

Bronnen:

- *Langedijk Dr D.: De geschiedenis van de Langedijk*
- *West-Frieslands Oud en Nieuw* nr 26 (1959); pagina 113-118.
- *Nederlands Patriciaat*, 61e jaargang 1975, bladzijde 182-225; met dank aan mevrouw Verburg-van Blommestein te Voorburg.

door Cor Oudendijk

Lourens Bogtman; een Langedijker die wereldberoemd werd

In 'Westfrieslands Oud & Nieuw', het jaarboek van het Westfries Genootschap verscheen dit jaar een korte biografie over de zanger Lourens Bogtman. In verband met de beschikbare ruimte moest dat verhaal een beetje beknopt zijn. Wij hebben gemeend dat een wat uitgebreidere versie in ons blad niet zal misstaan.

Op 8 maart 1897 vestigde zich aan de Dorpsstraat, vlak naast het gemeentehuis in Oudkarspel de verwer (schilder) Cornelis Bogtman. De 24-jarige schilder was afkomstig uit Bergen en een broer van Willem Bogtman, die later in Haarlem de basis zou leggen voor een beroemd glazeniersgeslacht. Cornelis' vrouw, Grietje van der Oord kwam in Koedijk ter wereld. Het pas getrouwde echtpaar zal nooit hebben vermoed dat één van hun toekomstige kinderen ooit een internationaal beroemd zanger zou worden.

De schilderswerkplaats van Cornelis Bogtman stond aan de Dorpsstraat rechts van het gemeentehuis, nu oudheidkamer 't Regthuis. Het huis heeft al een lange geschiedenis als schildersbedrijf achter de rug. Na Bogtman waren o.a. Gerrit Kooijman, Klaas Dekker en IJsbrand Klos hier

schilder. Nu is dit pand genummerd Dorpsstraat 867 en wordt bewoond door Hans en Wil Greuter.

Het huwelijk van Cornelis en Grietje werd al in 1898 gezegend met de geboorte van een dochter. Op 1 april van dat jaar werd Catharina Margaretha geboren. Bijna twee jaar later, om precies te zijn op 8 februari 1900, kwam hun zoon ter wereld die naar beide grootvaders, Lourens van der Oord en Albert Bogtman, de namen Lourens Albertus kreeg. Volgens eigen zeggen kon de kleine Lourens al zingen voor hij kon praten. De muzikaliteit heeft hij zonder twijfel geërfd van opa Lourens van der Oord te Koedijk.

Blijkens een bericht in de Alkmaarsche Courant van 11 maart 1891 had Van der Oord een zangklas geopend voor jongens en meisjes van 9 tot 16 jaar. Overigens was ook Lourens van der Oord van oorsprong een Langedijker. Hij werd in 1844 te Oudkarspel geboren en speelde al op jonge leeftijd viool terwijl hij ook prachtig kon zingen. Het gezin Bogtman bleef ruim zeven jaar te Oudkarspel. In augustus 1904 vertrokken zij naar Hilversum. Lourens was toen vier jaar oud.

Het zangkoor van Lourens van der Oord in Koedijk. Lourens staat middenboven met dirigerestok. Zijn beide dochters waren ook lid van het koor. Grietje Bogtman-van der Oord zit in het midden, recht onder haar vader. Haar zuster Wilhelmina Bos-van der Oord zit uiterst rechts in de lichte jurk. De schoonvader van Wilhelmina, Johannes Bos staat achteraan tweede van links. De tweede vrouw van rechts, naast Wilhelmina, is Maartje Leeuwenkamp-Bos. De man die achteraan als vierde van links staat is Jan Schipper. (foto beschikbaar gesteld door Hist.ver.Koedijk; met dank aan mevr. Olga van den Muyzenberg, te 's-Hertogenbosch en de heer J.P.Geus uit Capelle ad IJssel voor de namen)

De schilderwerkplaats van Cornelis Bogtman, kort na 1900. De familie staat links waarbij vader Cornelis met de kleine Lourens aan de hand staat. Links staan moeder Grietje met dochter Cathrien en een dienstmeisje. Rechts een kennelijk pas geschilderd rijtuig met een deel van het personeel. Bogtman had zeven knechten in dienst.

Kunstnijveraar

Vader Cornelis staat in Hilversum niet meer te boek als schilder maar als verfhandelaar. Het lijkt er op dat hij om zo te zeggen 'wat meer de biene onder 't gat kreeg', ofschoon hij in Oudkarspel al zeven knechten had. Cornelis bleek zeer inventief en bedacht steeds nieuwe dingen. Hij maakte bijvoorbeeld als eerste in Nederland muurverf.

In Hilversum werd het jonge gezin Bogtman nog uitgebreid met een dochtertje dat in 1907 ter wereld kwam en de namen Nelli Wilhelmina Marie kreeg.

De kinderen Bogtman bleken zeer creatief en gaven rond 1917 hun vader de duw in de richting van de kunstnijverheid. Catharina ontpopte zich als beoefenaar in de kunst van het batikken verftechniek, ikat (Indische weeftechniek) en edelsmeedwerken in goud, zilver en emaille. Vader Cornelis werd later zilversmid. De jonge Lourens, die overigens binnen de familie Louis werd genoemd, bleek al snel een bekwaam ontwerper van motieven voor weefsels, meubelen, sier- en gebruiksvoorwerpen. Het kwam zelfs zo ver dat hij de hoofdontwerper werd van de gehele familie Bogtman. Op de Wereldtentoonstelling in Parijs van 1925 werd aan zijn ontwerpen een zilveren medaille toegekend. Naast zijn zuster Cathrien, die

De familie Bogtman in de tuin van hun huis te Hilversum. V.l.n.r.: Nelli, moeder Grietje, Lourens, Cathrien en vader Cornelis (foto coll. mevr. Olga v.d. Muizenberg)

gehuwd was met de kunstenaar Chris van Pesch, waren vader Cornelis, moeder Grietje en jongere zus Nelli op een gegeven moment werkzaam in het Kunstnijverheids-atelier Bogtman aan de Soestdijkerstraatweg te Hilversum.

Zangles

Hij zong op jonge leeftijd al samen met zijn zus duetten, waarbij hij de sopraanstem vertolkte. Dit viel op bij hun burens Kees en Nicolaas Hendrik Andriessen, neven van de componist Hendrik Andriessen. De eerste vroeg de jonge Bogtman soli te zingen in de kindercantate 'Michiel Adriaanszoon de Ruyter'. Lourens nam voor zijn genoegen al wel op 17-jarige leeftijd zangles bij Max Kloos, maar omdat vader hoopte dat hij hem zou opvolgen volgde hij aanvankelijk een handelsstudie. Helaas ontbrak het hem aan voldoende zakelijk inzicht. Desondanks bleef hij tot ongeveer 1930 werken in de kunstnijverheid. Rond zijn dertigste dacht hij 'nu of nooit' en werd het duidelijk dat de muziek uiteindelijk toch zijn levensdoel zou worden. De toen bekende zangpedagoge Kee van Zanten velde echter een hard oordeel. "Wilt u daar uw geld aan weggooien, aan die piepstem?" vroeg zij aan Lourens. Overigens heeft zij enkele jaren later, nadat zij een concert van hem te Haarlem had gehoord, haar excuses aangeboden voor deze uitspraak.

Lourens ging achtereenvolgens studeren bij Professor Franziska Martienssen in München en Berlijn. Deze lessen werden grotendeels bekostigd door zijn familie. Na een aantal nog niet zo belangrijke concerten debuteerde hij in 1932 te Keulen met een kerstconcert bij de Bachvereniging aldaar.

Van 1930 tot 1933 nam hij zanglessen bij de beroemde professor Otto Iro in Wenen. De stem van de jonge Bogtman werd door Iro omschreven als 'een prachtig edel getimbreerd orgaan, een kwaliteitsstem'. Dit viel ook op bij niemand minder dan Arturo Toscanini. Deze vroeg hem te zingen in 'Die Zauberflöte' van Mozart. Lourens weigerde evenwel en ging liever eerst terug naar huis. Hij zong toen o.a. in een stuk van Ernest W. Mulder. Hij gaf in dat eerste seizoen als zanger achttien oratoria ten beste. In Nederland kreeg hij na 1932 zangopleiding van de vermaarde zangeres Aaltje Noordewier-Reddingius. Met name mevrouw Noordewier heeft zeer veel betekend voor zijn verdere zangcarrière. Van haar leerde hij het evenwichtig samengaan van de muzikale en literaire waarden in zijn voordracht.

Optredens

In de loop van de jaren '30 bouwde hij nationaal en internationaal al een reputatie op, getuige het feit dat hij in Oostenrijk zijn medewerking verleende aan de beroemde Salzburger Festspiele. Al vrij vaak werd hij gevraagd voor het zingen van basaria's. De inmiddels befaamde opvoeringen van de Matthäus Passion in Naarden werden in 1938 reeds door hem opgeluisterd. Het zou echter

nog tot 1949 duren alvorens hij de befaamde Christuspartij van zijn vroegere leermeester Max Kloos zou overnemen.

In 1934 werd 'Het Liederen en Oratorium kwartet' opgericht, bestaande uit To van der Sluys, Annie Woud, Marcus Plooyer en 'Louis' Bogtman. De naam Louis, uit zijn kunstperiode, verruilde hij voor Laurens. Nu dus met een 'a' in plaats van een 'o'.

Ter gelegenheid van het veertigjarig jubileum van de dirigent Willem Mengelberg werd in mei 1935 een groots opgezet Nederlands Muziekfeest gehouden in het Concertgebouw te Amsterdam. Bij deze gelegenheid en ook enkele jaren later bij het vijftigjarig jubileum van het Concertgebouworkest was ook Lourens Bogtman reeds aanwezig. Hij trad hier op tussen internationale coryfeeën als de violisten Fritz Kreisler en Yehudi Menuhin, de cellist Pablo Casals en de zangers Jo Vincent, Louis van Tulder en Willem Ravelli. Een complete opsomming geven van al zijn optredens zou in dit verband te ver voeren.

Bekend waren in die tijd ook de liederenavonden. Hier zong hij vaak werk van moderne componisten als Hindemith en Debussy. Lourens werd vaak vergeleken met zijn grote voorganger Johan Messchaert (1857-1922), van geboorte trouwens ook een Westfries.

In 1939 maakte de AVRO radio vijf keer een opname van Lourens. De pianist Hans Schouwman was hierbij zijn begeleider.

Een moeilijke periode

Een rare tijd is het voor musici geweest gedurende de Tweede Wereldoorlog. De door velen gehate Nederlandse Kultuurkamer dwong artiesten in de pas te blijven lopen met de Duitse regels. Er zijn artiesten geweest die openlijk sympathiseerden met de Duitse bezetter en vrijwillig lid werden. Weinigen van hen waren evenwel gecharmeerd van het Duitse bewind. Zij kozen noodgedwongen voor deelname aan de Kultuurkamer omdat er toch brood op de plank moest komen. Veelal was het doorgaan met muziek uitvoeren een kwestie van overleven. Het zou te ver gaan om al deze mensen van samenheulen met de bezetter te betichten. Na de oorlog hebben er wel onderzoeken plaatsgevonden naar vermeende collaboratie met de Duitsers. Enkele artiesten kregen voor één of meer jaren een optreedverbod opgelegd. Lourens Bogtman behoorde hier pertinent niet bij. Sterker nog, hij heeft lang gearzeld om te tekenen en was na zijn beslissing een week ziek. Doordat zijn familie, die hem had laten studeren, financieel van hem afhankelijk was geworden, besloot hij toch te tekenen. Jarenlang heeft hij er echter last van gehad dat hij in de oorlog heeft gezongen. Zozeer zelfs dat hij in 1966 officieel excuses vroeg alvorens in Haifa, Israël te gaan zingen. Het werd hem absoluut niet kwalijk genomen en het concert is een groot succes geworden.

In 1942 werd het Nederlands Vokaal Kwartet opgericht,

bestaande uit Corry Bijster (sopraan), Roos Boelsma (alt), Frans Vroons (tenor) en Lourens Bogtman (bas/bariton). Roos Boelsma, de enige nog levende van dit viertal, getuigt van een fantastische samenwerking met Lourens gedurende en na de oorlog. Heel vaak heeft het kwartet

Aan het einde van de oorlog stond de muziekuitvoering in grote zalen op een heel laag pitje. Lourens beperkte zich tot het geven van huisconcerten, die meestal in etenswaren werden uitbetaald. De term 'bruinebonen-concerten' is hier dan ook zeer op z'n plaats.

Hier zien we driekwart van het Nederlands Vokaal Kwartet in Brussel. Lourens Bogtman, Roos Boelsma en Corry Bijster. Frans Vroons werd bij deze gelegenheid vervangen door een Belgische tenor (foto coll. Mevr. R.Huisman-Boelsma te Arnhem)

de 9e Symfonie van Beethoven vertolkt.

Buitenlandse toernees

Na de oorlog, van 1945 tot 1962, heeft Lourens Bogtman onnoemelijk veel optredens verzorgd. We kunnen dit gerust zijn bloei-periode noemen. Hij gold lange tijd als één der beste liederen- en oratoriumzangers van West-Europa. Naast veelvuldig in Nederland trad hij onder meer op in België, Engeland, Denemarken, Zwitserland, Frankrijk en Duitsland.

In 1949 volgde hij zoals gezegd zijn vroegere leermeester Max Kloos op in de Christuspartij in de Matthäus Passion te Naarden. Naast zijn vertolking dwong hij ook veel respect af door alles uit zijn hoofd te zingen. Na 1947 maakte hij concertreizen over de hele wereld gedurende een aantal toernees. Hij bezocht hierbij onder andere vijfmaal Indonesië, viermaal Zuid-Afrika, Bombay, Karachi, Singapore en het voormalig Belgisch Congo.

Ontelbare malen heeft Lourens gezongen in de Matthäus Passion, niet alleen te Naarden maar ook op andere plaatsen in binnen- en buitenland. Hij vertolkte de Christusrol op voortreffelijke wijze. De zangeres Elly Ameling getuigt van haar samenwerking met Lourens tijdens deze uitvoeringen in Den Haag in 1960, in 1961 te Naarden en in 1965 te Groningen. Mevrouw Ameling mocht ook menig goede raad van hem ontvangen op vocaal gebied en omschrijft hem als een uiterst aimabel en serieus mens. Een typering die overigens bij veel collega's en leerlingen geldt.

In 1955 werd hem een betrekking aangeboden aan het Koninklijk Conservatorium voor Muziek in Den Haag. Lourens had toen al verscheidene privé leerlingen waaronder de beroemde alt Aafje Heynis.

Erkenning

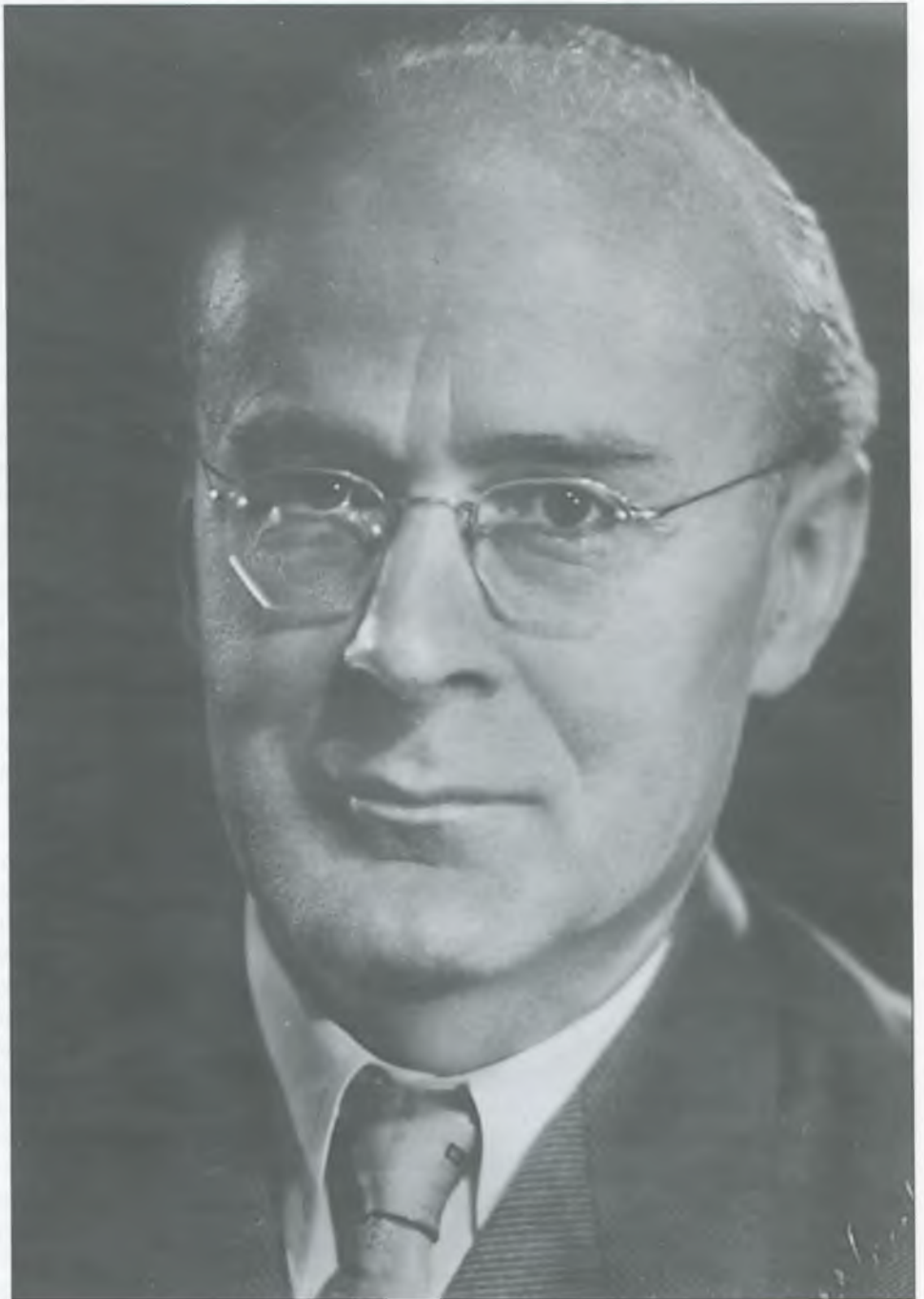
Van de Matthäus Passion te Naarden werd in 1957 door Telefunken een plaatopname gemaakt. De liederencyclus 'Die Winterreise' van Franz Schubert zette Lourens samen met pianist Felix de Nobel op het merk Fontana op de plaat. De regering erkende in 1958 de grote verdiensten voor de muziek door Lourens Bogtman te benoemen tot ridder in de Orde van Oranje Nassau.

Het gezin Bogtman is nooit meer weggegaan uit Hilversum. Vader Cornelis overleed er in 1944 en Lourens en moeder Grietje zijn er samen blijven wonen tot zij uiteindelijk in 1957 is overleden. Ook Lourens bleef tot 1962 in Hilversum wonen. In 'het huis met den Wingerd' trok hij zich terug uit de drukte van de optredens en wijdde zich dan nog vaak aan zijn oude vak, de kunstnijverheid. Overigens bleef hij zijn hele leven keramiek maken. Vanaf 1962 verhuisde hij naar Denemarken waar hij een vriendschappelijke relatie had met de kunstenaar Peter Moltke. Ook gaf hij in deze tijd les aan het wetenschappelijk instituut van de Universiteit van Kopenhagen. Zijn baan in Den Haag had hij toen inmiddels beëindigd.

In 1960 werd de cultuurprijs van de gemeente Hilversum ingesteld. Lourens had in dat jaar de eer deze prijs als eerste te ontvangen. De jury, met daarin onder anderen Prof.dr. G.Stuiveling, sprak haar vreugde uit over het feit dat de prijs onmiddellijk allure kreeg door het toekennen aan een man van zo'n onbetwistbare begaafdheid.

In de loop van het jaar 1969 werd Lourens ziek. Naar het zich eerst liet aanzien was het niet zo ernstig. De gevolgen van een verwaarloosde navelbreuk. Opgewekt schreef hij uit het ziekenhuis dat het goed ging.

Lourens Bogtman overleed vrij plotseling op 11 november 1969 te Kopenhagen, waar hij op dat moment woonde. Op 15 november daaraanvolgend werd hij bijgezet in

*Lourens Bogtman (als zanger bekend onder de naam Laurens)
foto coll. mevr.O.van den Muyzenberg)*

het familiegraf op de Nieuwe Algemene Begraafplaats aan de Bosdrift te Hilversum, vlak bij zijn lerares Aaltje Noordewier.

Nabeschouwing

In Oudkarspel werd de vroegere Butterlaan na de verkaveling omgedoopt in Lourens Bogtmanstraat. De straat loopt vlak achter het geboortehuis van Lourens.

Er is nog een plaats waar een Laurens Bogtmanstraat bestaat, namelijk in Hengelo in Overijssel. Hier wordt Laurens met een 'a' geschreven. Deze naam is afgeleid van de naslagwerken waarin men hem naar zijn optreden naam Laurens en niet Lourens blijft noemen. Overigens hanteerden hijzelf en zijn familie de naam Louis. Vlak bij de Laurens Bogtmanstraat in Hengelo bevindt zich de Aaltje Noordewierstraat. Ook hier komen de twee zangpedagogen weer bij elkaar.

Uit alle bronnen komt Lourens Bogtman naar voren als een bescheiden mens. Hij leefde sober, was vegetariër en was dankbaar voor wat het leven hem schonk. Hij had een grote bereidheid om mensen tegemoet te komen. Vaak nam hij genoegen met een lager honorarium dan gebruikelijk was. Hij heeft voor veel mensen iets betekend, ook al kenden mensen hem alleen van een optreden. Een uitvoering van Lourens via de zaal of op de radio bracht menigeen troost. Lourens Bogtman, een man die zingend de wereld veroverde maar een bescheiden man is gebleven. Een man van 'doe maar gewoon'.

Om niet al te veel verwarring te stichten hebben wij in dit artikel consequent de naam 'Lourens' met een 'o' gebruikt, zoals zijn officiële naam luidde. 'Laurens' met een 'a' was zijn artiestennaam en 'Louis' de naam voor zijn familie.

Bronnen:

- Witvliet-v.d.Berg A; *Laurens Albertus Bogtman, zijn leven en werk als zanger en kunstnijveraar*; doctoraalscriptie uit 1989.
- *De familie Bogtman, cahier 8*; Museum Kranenburgh, Bergen NH, oktober 1999.
- Geus J.P.; 'Het zangtalent Lourens van der Oord en zijn kleinzoon Lourens Bogtman' in 'De Gouden Engel', uitgave van de Hist. Ver.Koedijk 1999
- Samama Leo; *Zeventig jaar Nederlandse muziek; 1915-1985*; Amsterdam- Querido, 1986
- Barten Dick; *Doctoraalscriptie over het muziekleven aan de Langedijk*; Noord-Scharwoude, 1999.
- Geb.-huw.- en overl. registers; bevolkingsregisters Reg.Archief Alkmaar
- Bevolkingsregister; Streekarchief Gooi en Vechtstreek
- Basisadministratie persoonsgegevens gemeente Hilversum
- Schriftelijke herinneringen van mevrouw Elly Ameling te Bleskensgraaf
- Schriftelijke herinneringen van mevrouw Roos Huisman-Boelsma te Amersfoort
- Informatie van Mevr.Drs A.J.Wester; Kon.Ver.voor Ned.Muziekgeschiedenis (KVN)
- Winkler Prins Encyclopedie.
- Alg.Muziekencyclopedie deel I; De Haan Haarlem, 1979

Het straatnaambordje in Oudkarspel waar Lourens wordt geëerd vlak bij zijn geboortehuis

door Jan Ijff

Wat is er over gebleven van onze watermolens?

Inleiding

Gelukkig worden er af en toe uitvindingen gedaan die van groot belang blijken te zijn voor de toekomst. Dit is zeker zo met de uitvinding van de watermolen, die met behulp van windkracht werd aangedreven.

Het was in het jaar 1408 dat de Heemraden van Delfland naar Alkmaar kwamen. Zij kwamen daar om het vooronderzoek te zien dat Floris van Alkemade en Jan Grietenzoon hadden gemaakt. Door middel van windkracht kon een molen namelijk water uitwerpen. Voordien was men aangewezen op het gebruik van 'verlaten' en de waterstand van de omliggende waterafvoerkanalen of meren.

De eerste molens werden geplaatst in Schieland (ZH) in 1434, daarna in Delfland in het jaar 1440 en in het land van Arkel in 1456. Het waren echter nog kleine molens met een gering bemalingsvermogen en een vaste, niet op de windrichting draaibare kap. Maar langzamerhand kwam er, zoals bij bijna elke uitvinding, verbetering in.

In de polder Geestmerambacht waren het Sint-Maarten, Valkkoog en een deel van Harenkarspel die bemaling toepasten. Daarna volgden Eenigenburg en Warmenhuizen, die hun land, gelegen binnen de Oosterdijk, Kalverdijk en Koorndijk, wilden gaan inpolderen. Met molens wilden zij het overvloedige water doen uitslaan in het overige deel van de polder Geestmerambacht. Later is bepaald dat geheel deze polder onder één bemaling zou komen.

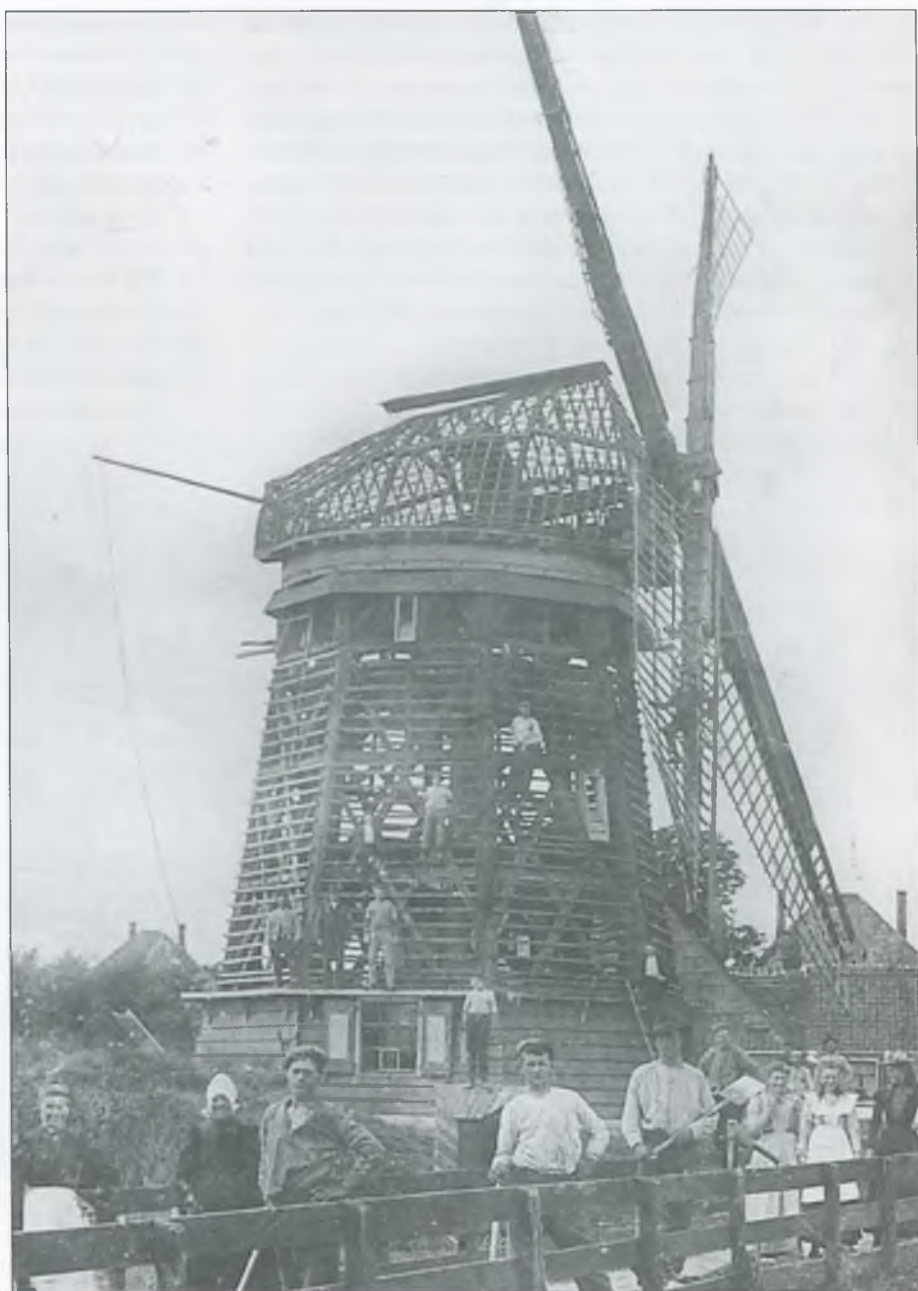
Een volgende uitvinding

De uitvinding van de draaibare kap, waarmee de molenwieken op de wind gedraaid konden worden, bracht een enorme verbetering aan de watermolens. Deze uitvinding wordt toegeschreven aan een Vlaming, met vermelding van het jaar 1573.

De eerste molens die geplaatst werden aan de Oosterdijk van het Geestmerambacht dateren van 1543, tijdens het bewind van Karel V. In 1558 werden er weer twee bijgeplaatst, waarbij het aantal werd uitgebreid tot 13 stuks. Al deze molens wierpen hun water uit op de Groote Waard (Heerhugowaard) wat toen nog een meer was.

De uitvinding van de latere achtkante watermolens is volgens de geschiedenis van de beroemde waterbouwkundige molenaar uit De Rijp, Jan Adriaanszoon Leeghwater. Het toepassen van de vijzelbemaling in plaats van het scheprad, was later opnieuw een grote stap vooruit. Vóór de bemaling met de vijzel werd het water met het scheprad niet hoog genoeg opgestuwd.

In 1864 waren, op één na, alle molens van het Geestmerambacht vervijzeld.

De molen I staande bij de overhaal (later de sluis) in Oudkarspel bij de sloop in 1903.

De 13 molens

Waar stonden of staan deze molens, die de grote polder Geestmerambacht bemaalden, en wat is er van bekend?

Om te beginnen kunnen we zeggen dat er van deze 13 watermolens nu nog twee zijn overgebleven. Deze twee staan anno 2000 nog te pronken aan de Oosterdijk. Van alle nog bestaande en verdwenen molens is van zeven stuks een afbeelding bewaard gebleven. Wat van de verschillende molens bekend is volgt hierna.

Van noord naar zuid was de meest noordelijk molen geplaatst op de Ambachtsdijk, nabij Kalverdijk. Deze noemde men de Serwielder of Zeewielen molen en hij werd gesloopt in ongeveer 1910. De molen stond officieel bekend als 'molen L'. Alle molens werden aangeduid met een letter.

De volgende molen stond ook ten noorden van Oudkarspel aan het einde van de bebouwing van de Ambachtsdijk. Deze werd de Trompersmolen genoemd en droeg de aanduiding 'molen K'. Waren alle molens al direct binnenkruiers, de Trompersmolen was begin 17e eeuw nog een wipmolen. De latere molen werd in 1879 door de bliksem geraakt en is verbrand.

De derde molen stond even ten zuiden van de Hart Zuurkoolfabriek tussen de Dorpsstraat en het water van de Voorburggracht. Van deze molen, de 'molen I', zijn foto's bewaard gebleven. In 1903 is de slopershamer er echter in gezet.

De prachtige kotmolen (molen G) aan de zuidkant van de Langebalk

Molen H staande aan de ringvaart, later kanaal Omval-Kolhorn, iets ten zuiden van de huidige Roskamsluis

De vierde stond vlak bij de latere Roskamsluis en was 'molen H'. Als bijzonderheid kan worden vermeld dat op 2 juli 1894 de bliksem insloeg en brand veroorzaakte. Gelukkig wisten de bewoners de brand zelf te blussen. In het jaar 1930 is ook deze molen afgebroken. Van molen H zijn nog diverse foto's beschikbaar.

De Ambachtsmolens waren op één na, alle achtkante vijzelmolens met een wiekenvlucht van 84 tot 88 voet en draaibare kappen. De vijfde molen in de rij, molen G, was een geheel ander type. Men noemde het hier een 'kop- of kotmolen', terwijl de officiële naam 'wipmolen' is.

De plaats van deze molen was ten zuiden van de Langebalkbrug. Naar het schijnt was de molen al in de tweede helft van de 16e eeuw gebouwd voor de droogmaling van de Bergermeer. Wanneer verplaatsing naar Zuid-Scharwoude heeft plaatsgevonden is niet achterhaald. Lange tijd werd hij aangeduid als 'de kotmolen van Jan Hart' en op een enkele afbeelding staat vermeld: 'molen Het Hart'. Of dit verband hield met de familienaam, is niet bekend. Door nog onbekende oorzaak is deze mooie molen verbrand op 23 augustus 1934.

Wat is er over gebleven van onze watermolens?

Een opname van waarschijnlijk molen F aan de ringvaart van de Heerhugowaard

Molen F, de zesde aan de Oosterdijk, is eveneens afgebroken en wel in 1924. Hij stond ten zuiden van de 'kotmolen'. Waarschijnlijk hebben wij een afbeelding van deze molen gekregen. Vastgesteld is wel dat het hier niet om molen D en molen E gaat. Gezien de situering is het zeer aannemelijk dat molen F hier is afgebeeld.

De zevende, ook nog steeds aan de Oosterdijk, is na blikseminslag verbrand in 1908. Hiermee verloor het Ambacht 'molen E'.

De achtste, molen D, die gebouwd werd in 1868, staat er nog steeds. Het is de bekende Broeker molen, staande nabij het Oosterdel. Lange tijd stond hij bekend als 'de molen van Zwaantje', naar Zwaantje de Boer-Preusterink, weduwe van Dirk de Boer. Deze 'molen D' verving in 1868 de toen verdwenen molen D aan het zuideinde van Broek (zie hierna) en nam na 1887 ook de taak van molen C over. De windvang was aan de Oosterdijk beter dan bij de bebouwing op het zuideinde van Broek.

Nu volgen de negende en tiende molen, met de letters D en C. Deze stonden, in tegenstelling met de vorige, niet aan de Oosterdijk, maar aan het zuideinde van Broek op Langedijk. Ze stonden aan de westzijde van de straatweg, ongeveer bij de huidige Prinses Irenestraat. Molen D was bekend onder de naam 'De molen van Tijmen'. Bij brand door blikseminslag in de nacht van 18 op 19 juli 1867, kwamen zowel molenaar Tijmen Ivangh, zijn vrouw Guurtje Rantjes alsook hun drie kinderen om het leven. Een gebeurtenis waar nog heel lang over is gesproken. Het is opmerkelijk dat de molens D en C hun water loosden door middel van een duiker onder de straatweg door. Ook de vlakbij gelegen molen C brandde door blikseminslag af in 1887.

De bekende en nog steeds bestaande molen D, vroeger de molen van Zwaantje

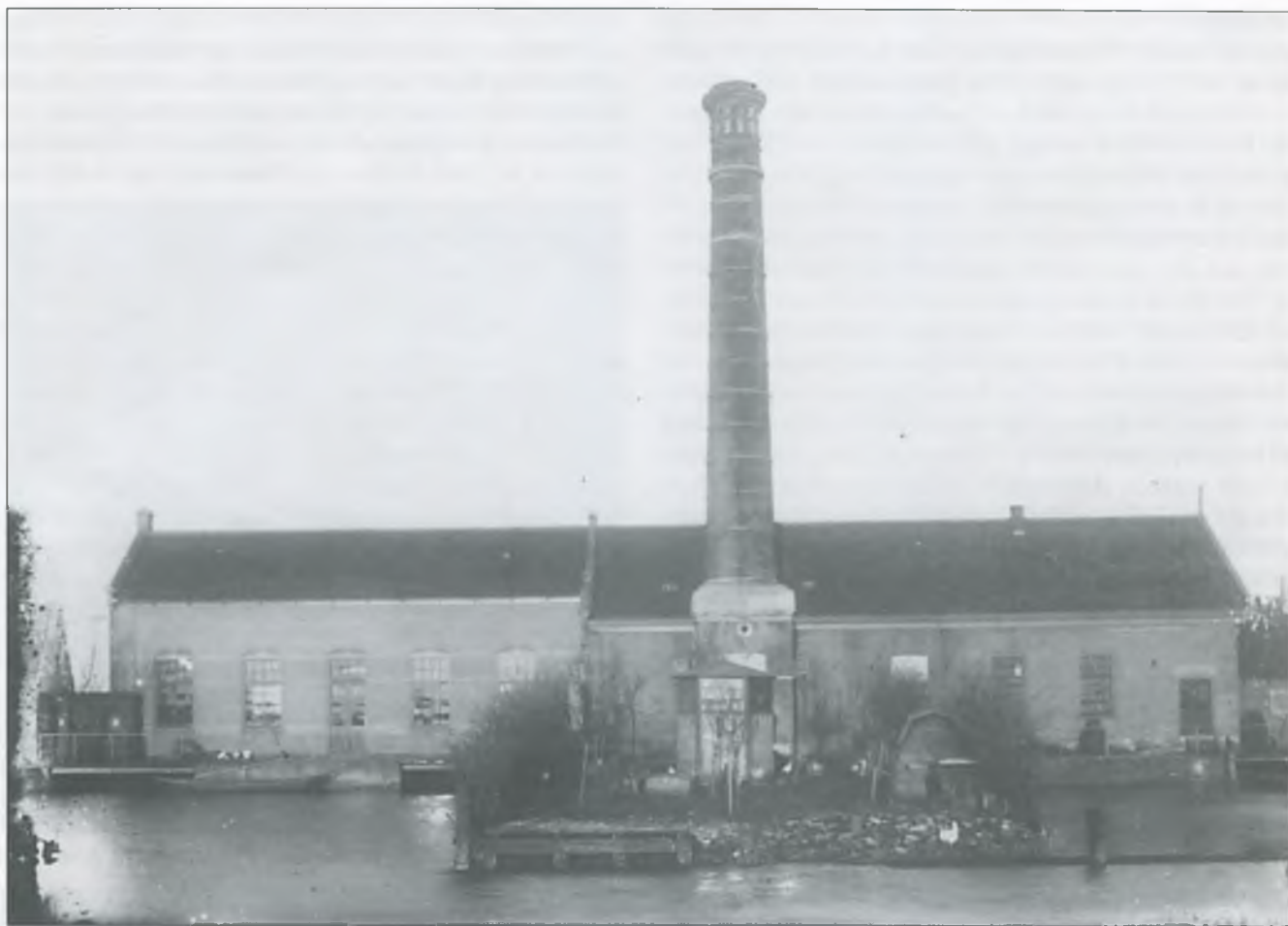
De recentelijk ontdekte foto van de molen van Mulder (molen B), de huizen op de achtergrond stonden in de Heerhugowaard

Molen B, de elfde in de rij, stond bekend als 'de molen van Mulder' en is in het jaar 1933 gesloopt. Deze molen was tot nu toe op een foto slechts te zien uit de verte, samen met de nog bestaande molen aan de Twuyverweg. Recentelijk kwamen wij in het bezit van een foto van de 'molen van Mulder'. De plek is nu bewoond door de familie Vroegop en wordt nu Broeckerhoek genoemd. Het bruggetje in de Twuyverweg wordt door sommige Pancrasers nog wel de Muldersbrug genoemd.

De twaalfde molen staat er nog en is de molen aan de Twuyverweg. Deze 'molen A', gebouwd in 1663, stond

De molen van Jong (nu Kriek), oftewel molen A, met daarvoor nog de houten voetbrug

Een foto van het oorspronkelijke stoomgemaal aan de Oosterdijk, nadat in 1912 de bemaling met twee vijzels was omgezet in centrifugaalpompen

lange tijd bekend als 'de molen van Jong'. Momenteel wordt hij bewoond door de familie Kriek.

Bronnen:

- *Eigen archiefstukken*
- *Molens in Noord-Holland; Meijer Pers Amsterdam 1981*

Behalve deze twaalf molens was er nog een dertiende molen, welke de Zuidscharwouderpolder bemaalde. Dit was een kleine polder die was binnengedijkt in de grote waterplas De Waard. De datum van sloop zal ongeveer 1876 zijn geweest.

Opvallend is het grote aantal molens dat werd gesloopt. Mede oorzaak hiervan was in 1873 de bouw van een groot stoomgemaal aan de Oosterdijk te Zuid-Scharwoude, net ten noorden van de Langebalk. Hierdoor verdween de noodzaak om de molens in stand te houden. Sloop was dan de goedkoopste oplossing.

Niet meer slopen

Gelukkig werd in mei 1946 officieel medegedeeld dat alle wind- en watermolens in ons land als natuurmonumenten werden beschouwd. Toestemming tot sloop kan slechts worden verleend door een daartoe ingestelde Rijkscommissie. Tot slot dus een goed besluit.

door Cees Rutsen

Het 1e Meifeest in 1890

Inleiding

Vóór de Tweede Wereldoorlog kon je, wanneer je met iemand stond te praten, er al gauw achter komen hoe men dacht over de politiek, of welke religie iemand aanhing. Er wordt wel gezegd dat je in het Nederland van toen er maar één minuut voor nodig had om te weten te komen of je rooms, protestant, socialist of liberaal was. Iemand met een gebroken geweertje op zijn revers betekende dat die persoon de socialistische beginselen aanhing. Een Maas- en Roerbode op tafel betekende dat je bij een katholiek uit Midden Limburg vertoefde en een harmonium in huis, met daarop De Standaard, was gegarandeerd een protestants gezin. In de 19e eeuw was levensbeschouwing de allesoverheersende scheidslijn in Nederland waar alles om draaide. Maar in de tweede helft van die eeuw raakten steeds meer mensen betrokken bij het nationale politieke systeem. 't Wekte dan ook geen verwondering dat dit gebeurde langs de scheidslijnen die door religie en levensbeschouwing werden bepaald. Zo raakte de bevolking in blokken of zuilen verdeeld; een protestants-christelijk -, een katholiek -, een liberaal - en een socialistisch blok. Over dit laatste blok gaat min of meer dit artikelje.

Armoede en verzet

Mijn overgrootvader heette Kees Koorn en hij woonde aan de Langereis op de hoek van de Ooievaarsweg in Nieuwe Niedorp. Hij had acht kinderen, vier jongens en

vier meisjes, was boerenarbeider en straatarm. Jaarlijks verhuurde hij zich aan een boer en van het karig loon dat hij verdiende moest hij tien monden te eten geven.

Het is dan ook geen wonder dat, toen F. Domela Nieuwenhuis in 1881 de Sociaal-Democratische Bond (kortweg S.D.B.) had gesticht, de idealen die deze bond voorstond, weerklank vonden bij deze mensen. Kees Koorn en enkele medestanders richtten een plaatselijke afdeling op in Winkel. In juli 1889 besloot men op een internationaal congres in Parijs, dat de eerste Mei in 't vervolg bestemd zou worden tot een dag, waarop de arbeiders van de gehele wereld het werk zouden neerleggen en demonstren. Toen men wilde vechten voor o.a. de achturen-dag en de wereldvrede, begon het bij Kees Koorn en zijn vrienden te kriebelen. Want ja, men kon op zo'n congres wel wat besluiten, dat betekende daarom nog niet dat het volgende jaar werkelijk de arbeiders gehoor zouden geven aan die oproep. Er werd in die dagen reeds een hevige strijd gevoerd tussen de parlementairen en de mannen van de directe actie. Velen geloofden dat de grote dag binnen korte tijd zou komen.

De dag waarop de verdrukten in opstand zouden komen en na die opstand de socialistische heilstaat zouden vestigen. En in die van romantiek zwoele tijd kwam daar de tijding dat de 1e Mei een dag zou worden van internationale demonstratie en van internationale verbroedering. In Winkel zelf hoefde de Bond er niet aan te denken om

1 Meiviering in 1918, waarschijnlijk in Alkmaar. 't Vaandel is van de in 1903 opgerichte Langedijker S.D.A.P. Helemaal links in de hoek staat Floris Rutsen uit Nieuwe Niedorp. Ook toen demonstreerde men nog gezamenlijk.

Bij de Roskambrug stapte het gezelschap uit Langedijk op de trekschuit

daar te demonstreren, maar in de Sneeker Courant las men dat er in Alkmaar op het Doelenveld een 'Mei-bijeenkomst' zou worden gehouden.

Met de trekschuit

Ook aan de Langedijk was de S.D.B. actief en dan met name in Oudkarspel. Ook daar was een afdeling opgericht en mensen van het eerste uur waren Klaas de Vet, J.Homan, ene De Vries en de gebroeders Ton. De koppen werden bij elkaar gestoken en in Nieuwe Niedorp werd de trekschuit van Dirk Stapel gehuurd, die op de eerste mei naar Alkmaar zou varen. Deelnemers uit Winkel en Nieuwe Niedorp waren onder meer Kees Koorn, zijn zonen Gert en Freek Koorn, een neef Klaas Koorn, Dirk Mul, Jan Gayaard en Arie van Zonen uit Oude Niedorp. Bij De Roskam stapten de Langedijkers op de Niedorper boot en gezamenlijk voer men verder. Het werd een onvergetelijke tocht. Gedurende de uren in de schuit werden de problemen besproken van het socialisme in de komende tijd.

De viering

In Alkmaar aangekomen werd eerst in het gebouw van de Alkmaarsche Jongelings Vereeniging geluisterd naar D.A.Klomp, die later op journalistiek gebied een belangrijke rol zou spelen. Hij declameerde enkele strijdlieden. Daarna ging het naar het Doelenveld, waar de meeting werd gehouden. Van Duivenbode en Jan Fortuin spraken er en er was heel wat publiek aanwezig. Meer tegenstanders overigens dan voorstanders. Het gezang van 'Weg met de socialen, leve Willemien' of 'Alle socialen in een harington' was niet van de lucht. Toen Van Duivenbode zijn rede hield werd het erg onrustig, maar Jan Fortuin, een felle rappe baas, wist het publiek aanvaardig in de hand te houden. De houding van de opgeschoten jeugd werd echter steeds vijandiger en er werd met

straatvuil en stenen gegooid. Kees Koorn, een 'poestig mannetje', kon zich nauwelijks inhouden en vroeg sarcastisch aan de belhamels: "Hoeveel verdienen jullie daarmee, jochies?"

Tot vechten kwam het evenwel niet, maar op de terugweg kwam men tot 't besef dat de grote dag nog wel een poosje op zich zou laten wachten. Terug in de trekschuit, zo staat er in de annalen werd er toch in grote kameraadschap over dit eerste Meifeest gesproken.

Hoe ging het later?

Vier jaar later, in 1894, ontstond naast de revolutionair gezinde S.D.B. een meer gematigde, parlementair georiënteerde partij, de Sociaal Democratische Arbeiderspartij (S.D.A.P.). Bovengenoemde personen traden bijna allemaal toe tot deze partij. Maar op 1 mei bleef men tot ver in de volgende eeuw demonstreren. Van zo'n latere 1 Mei-optocht is de mooie foto uit 1918 bewaard gebleven.

Bronnen:

- Lage Landen, Hoge sprongen
- Persoonlijk archief

De Pavon

In het vorige nummer (1999) over Jan Kuilboer meldden we dat wij nog aandacht wilden schenken aan 'de Pavon'. Het schip waar hij als kapelaan bij is geweest en de verdere oorlog zijn denken en handelen heeft bepaald. Ook na de Tweede Wereldoorlog heeft hij er af en toe, en dan nog mondjesmaat, over gesproken. Maar de krantenartikelen spraken wel boekdelen. Hieronder een impressie van deze tragedie en de rol die pastoor Jan heeft gespeeld in het Franse verzet.

Een korte terugblik

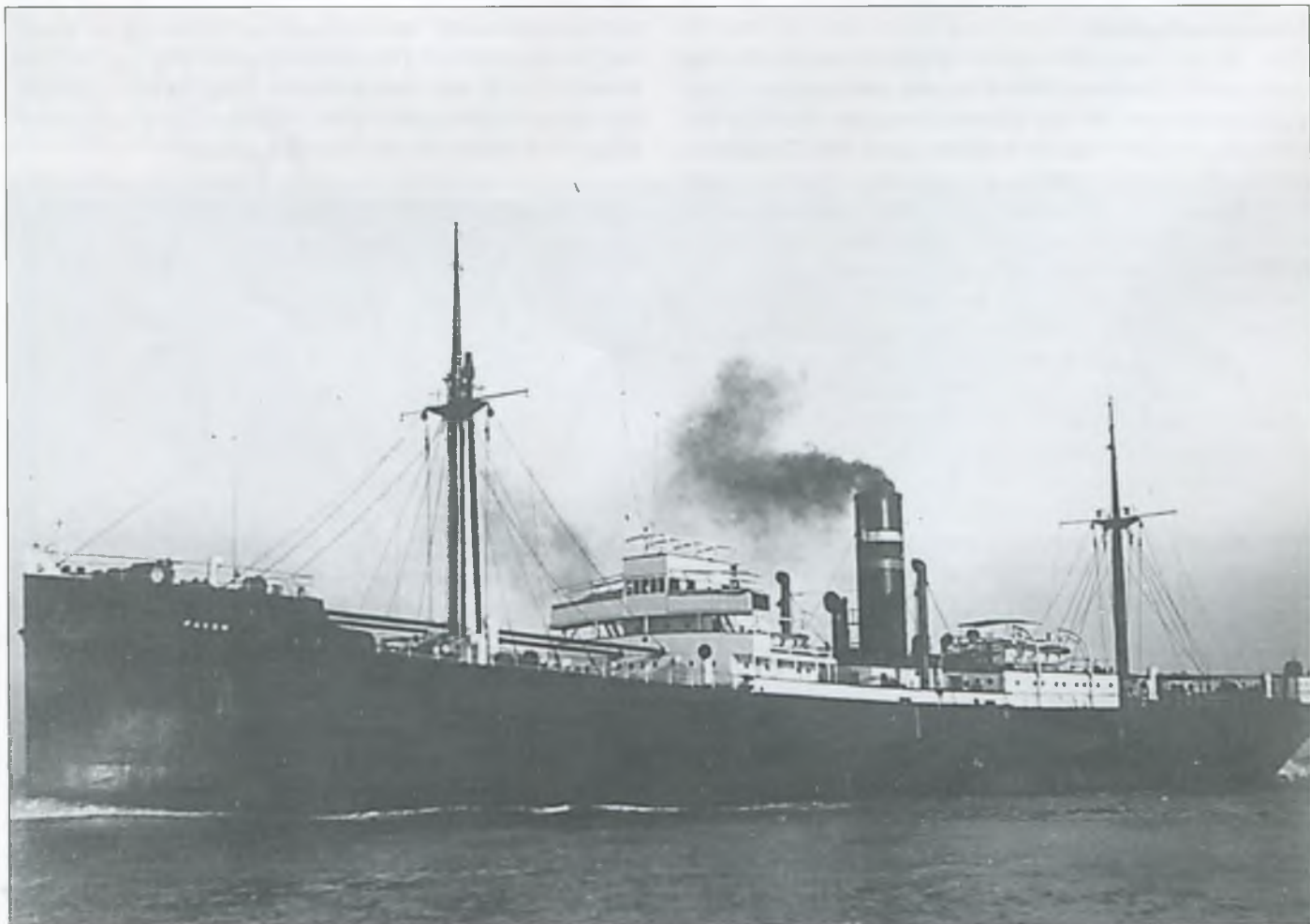
Jan was de oudste zoon van het gezin van slager Kuilboer uit Oudkarspel en heeft de lagere school afgerond in Noord-Scharwoude. Na de lagere school ging hij naar het klein seminarie in Boulogne sur Mer en later naar het groot seminarie te Arras, tot hij daar in 1938 tot priester werd gewijd. Hierna werd hij in Calais tot kapelaan van de parochie Saint-Pierre benoemd. In 1940 brak in Frankrijk de Tweede Wereldoorlog uit. Jan kwam ongewild in opstand tegen het nieuwe regime.

Wat hij in de vroege morgen van 20 mei 1940 nog niet wist, was dat de nacht zwaar zou worden en misschien aan zijn verdere levensloop een andere richting zou geven.

De Pavon

De ss Pavon was een voormalige Italiaanse vrachtaarder, gebouwd in 1930 bij Napier & Miller te Glasgow van 4128 bruto registerton. Het stoomschip was 120 meter lang en 16 meter breed en voer in 1940 onder Franse vlag. De eigenaren waren de Compagnie de Navigation d'Orbigny te La Rochelle. De reddingsmiddelen bestonden uit 4 kleine sloepen, wat zwemvesten en reddingsboeien. Op het achterdek stonden twee luchtdoelmitrailleurs (klein kaliber), alsmede een mitrailleur en een klein kanon bij de commandobrug. We weten niet eens of er wel munitie was, maar er was geen radio aan boord. Het schip had op 11 mei materieel naar Vlissingen gebracht voor de Franse troepen, waarna het schip naar Duinkerken voer om troepen te laden..

Op 20 mei tussen 10.00 en 12.00 uur waren de eerste 1200 man ingescheept. Ten gevolgen van het bijladen van de resterende 200-300 man (het precieze aantal is niet bekend maar hierbij waren veel Hollanders) was het goede tij verlopen en moest het schip wachten om uit te varen. Dit oponthoud gaf weer complicaties met de voeding van al de manschappen.

Een afbeelding van de Pavon (Collectie 'Instituut voor Maritieme Historie'; marinestaf Koninklijke Marine)

ONDERDEEL III. 6

SCHETS/KAART Nr 14

SITUATIESCHETS S.S. „PAVON“.

Enige gegevens.Stoom - shelterdeck - vrachtschip,
metende 4128 Bruto register ton.

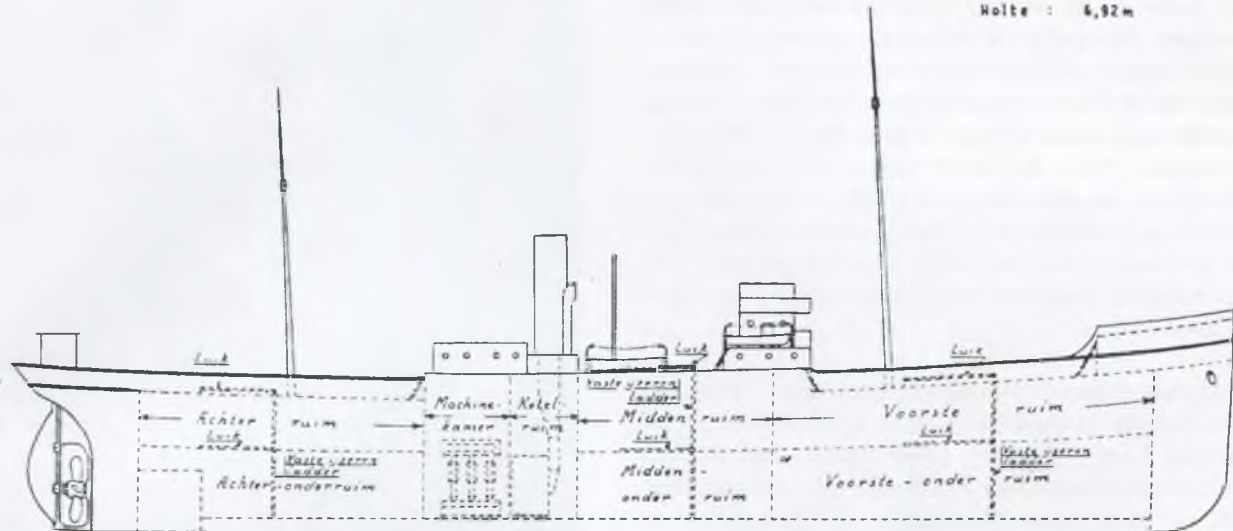
2455 netto

Gebouwd in 1930.

Lengte : 120,24 m

Breedte : 16,15 m

Holte : 4,92 m

Een situatieschets van S.S.Pavon. De ruimten zijn goed te onderscheiden

Het schip telde drie ruimten: voor-, achter- en een kleiner middenruim. In de onderste ruimten lagen balen kapok en de tussenruimten lagen geheel vol met mannen. Beweging was bijna niet mogelijk en toiletten ontbraken. Als luchtkokers fungeerden de laad- en losopeningen naar het bovendek. Niemand mocht zich aan dek bevinden en het was ten strengste verboden om te roken, vanwege de kapok. De reis zou maar kort duren, want het einddoel was Cherbourg. Tegen 21.00 uur begon er beweging in het tij te komen en het schip kon uitlopen, na nog door een sluis te gaan, waarvan een der deuren bomschade had opgelopen en moeilijk te openen was.

De Pavon werd geëscorteerd door de chasseurs (jagers) 9, 10 en 41 (deze laatste was beschadigd en voer op één motor). De schepen waren ook in de Zeeuwse wateren geweest en de chasseur 11 voer voor het eerst uit. Het waren kleine houten schepen van 130 ton, 37m lang en 5m breed, bewapend met een kanon en mitrailleur. Zij deden dienst als duikbootjager, mijnenvoer en patrouilleschip. De bemanning telde 2 officieren en 23 man. Ook de marinetankboot de Niger en escorte voeren hierachter uit. (deze laatste zou gelijktijdig worden getroffen met de Pavon).

De aanval

Na een uur werd de Pavon aangevallen en midscheeps getroffen in het middenruim. De balen kapok begonnen te

branden waardoor er zich veel rook ontwikkelde. Deze balen hadden de bom wel gesmoord zodat er geen scherven uitspatten. Ook werden de luiken, tussen het midden- en het onderruim weggeslagen waardoor de daarop verblijvende 50 à 60 man in het onderruim terecht kwamen. Er ontstond paniek en iedereen wilde gelijk naar boven, wat evenwel niet kon. De gezagvoerder had inmiddels het schip wat gedraaid en aan de grond gezet bij Oye la Plage, niet ver van Gravelines en iets boven Calais.

Ondertussen was dokter Devulder kapelaan Kuilboer komen halen en met een ploeg mensen in vrachtwagens en alles wat rijden kon naar het schip gereden. Met aalmoezenier Lam, die ook op het schip gezeten had, gaven ze de doden de laatste Heilige Sacramenten, ongeacht of ze katholiek of protestant waren, of een ander geloof hadden. Je had daar geen tijd voor en er was paniek. Door het springen met of zonder touw naar de 5 à 6 meter lager gelegen chasseurs braken er bij velen ledematen. Velen vielen in het water en één van de chasseurs had zoveel mensen aan boord dat ze dreigde te zinken of te kapseizen. Het schip gold als eerste zorg voor de dokter, de aalmoezenier en de kapelaan. De Duitsers bleven maar van bovenaf schieten waardoor iedereen naar de kant van het schip moest vanwaar de Duitsers kwamen.

Je had daar grote borden waar ze tegen aan schoten, die kogels ketsten dan terug. Het was verschrikkelijk, vele keren hebben de mannen die nacht zo gezeten.

De redding

Omdat Jan Nederlands sprak was er bijna geen taalbarrière, maar er moesten wonden worden verzorgd en soldaten gerust gesteld en bij elkaar gehouden. De eerste doden werden in de duinen begraven. Hun zakken werden na gekeken, en wat van waarde was of een identificatie gaf deden ze in een fles waar de onderkant vanaf werd geslagen. De spullen werden erin gedaan en de fles werd dichtbij het hoofd meebegraven. Intussen zakte ten gevolgen van eb het water rond om het schip zodanig, dat er alleen nog maar kleine motorboten bij het schip konden komen. Toen de Pavon tegen 2.30 uur droog kwam te liggen (in deze omgeving zakt de zee wel een kilometer terug) konden de laatste gewonden, soms aan planken gebonden, van het schip worden gehaald. De doden moesten op bevel van de gezagvoerder aan boord van de Pavon blijven.

De verzamelde mannen werden te voet naar Coquelles gezonden, iets ten zuiden van Calais, onder leiding van aalmoezenier Lam. De groep heeft daarna een maand nodig gehad om dwars door Frankrijk, met een kaart uit de krant, via Luik naar Maastricht, in Roermond te komen. De gewonden werden met ziekenwagens en vrachtwagens naar Calais gereden waar de soldaten in scholen van de parochie Saint Pierre, het pensionaat en het externaat werden verzorgd. Jan ging zo ver dat hij gewonden onderbracht in de Louise Polletschool.

De Duitse dokter verleende geneeskundige hulp en een jonge verpleegster Vandromme hielp erbij. Zij bleek later iemand die in het verzet zeer verdienstelijk was.

Wanneer de soldaten getransporteerd konden worden gingen ze direct naar Nederland.

Negen dagen later, op 28 mei, vielen de Duitsers Calais binnen. Jan ging vanaf dat moment zijn diensten aanbieden aan het plaatselijk verzet. Hij kreeg hiertoe toestemming van de bisschop. Zijn verzetsnaam was Jean de Vienne (Jan van Wenen).

Verder verzet

Jan was niet iemand om te verbergen hoe hij over deze toestand dacht en wilde zich er geheel niet bij neerleggen. Om de ondergedoken geallieerde soldaten, Engelse vliegers en Franse jongemannen te eten te geven, moest je levensmiddelenkaarten hebben. Hij als priester vroeg zich af: 'Heb ik het recht om levensmiddelenkaarten te stelen voor deze soldaten?'. Iedereen heeft recht op leven, dus hij vond dat hij het recht had om dat te doen. Hij kende een vrouw op het stadhuis die was belast met het uitdelen van deze kaarten. Ze stopte hem de sleutels toe van het bureau en 's middags tussen 12.00 en 14.00 uur ging Jan erheen om die kostbare kaarten te regelen.

Een foto van Jan Kuilboer uit de periode waarin de ramp met de Pavon zich voltrok (coll. Marian Slink)

Toch moest hij steeds meer op zijn tellen passen, want hij wist dat hij bespied werd. Daarom werd er elke dag een ander wachtwoord gegeven b.v. 'geen boter of geen suiker', zodat hij de geheime boodschappen ook kon ontvangen. Hij zocht ook dameskleding voor zijn maat om als vermomming dienst te doen. Dat viel niet mee want hij had de bouw van een Hercules. Maar uiteindelijk werd deze donkerblauwe kleding gevonden.

Op 22 oktober 1940 werd abbé (kapelaan) Kuilboer tot curé (pastoor) benoemd in de plaatsjes Hemmes en Marck en een bijparochie Fort Vert.

Op een dag wordt hij door een jongeman gewaarschuwd dat hij gezocht werd. Hij wachtte de nazi's af en deze brachten hem naar een kelder onder het stadhuis. De Hitlerjeugd moest hem bewaken. Hij ontkende alles waarvan men hem beschuldigde en na vijf dagen mishandelingen lieten ze hem gaan. Zijn engelbewaarder was weer deze politiemann die hem in mei 1940 ook al had gered. Hij moet in Hemmes zijn pastorie aan de Duitsers afstaan maar wilde niet met hen onder één dak wonen. Zodoende regelde hij toestemming om in de kerk te wonen. De toren was veranderd in een waarnemingspost en later in een steunzender.

Verder verloop

Het was nu 1943 en hij woonde weer in de pastorie. De Atlantic Wall werd door de Duitsers gebouwd en dat gebeurde door arbeiders uit de bezette landen. Deze arbeiders werden de nieuwe parochianen van Hemmes.

Een van deze arbeiders, die steun gaf aan zijn maten, werd gevangen gezet. Nadat hij vrij kwam ging hij op zoek naar de Duitse officier die hem dat geflikt had. Hij was gewapend met een mes, liep op de officier toe, stak hem in zijn buik en wilde vluchten. Er was slechts één getuige, pastoor Kuilboer die zich in een schuur bevond waar arbeiders verstopt waren. Hij bracht de arbeider naar het kerkhof. Er was daar een oude grafkelder met een zerk die in drie stukken gebroken was. De pastoor wentelde die om en verborg de arbeider. Hij zou hem meerdere weken zijn eten brengen.

Maar de Duitsers waren woedend en bij terug keer zag de pastoor in zijn parochie twaalf arbeiders op een rij vastgebonden. De enige misdaad die deze mannen hadden gedaan was, dat ze gezien waren met de bewuste arbeider in een café. Ze werden door de Duitsers gezeseld, maar bij het vallen van de avond toen de Duitsers weggingen, dook pastoor Kuilboer in het donker op en bevrijdde hen. Zij waren gekneusd en gewond en konden bijna niet op hun benen staan. De wonden werden verzorgd en ook kregen ze te eten. Iedereen wist dat deze mannen morgen dood geschoten zouden worden. Zij moesten in veiligheid worden gebracht, maar hoe? "Ik zal jullie wel weg brengen", zei pastoor Kuilboer. Het waren drie Belgen, drie Hollanders en zes Fransen. De uitgeput-

te mannen waren na een paar uur wat uitgerust, toen tegen vier uur de pastoor hen kwam opzoeken, in een blauwe japon. Het groepje ging snel langs een voetpad dwars door de akkers richting Marck. Bij het aanbreken van de dag zouden ze de vrachtwagens van Todt zien die hen zouden oppikken.

"Die houden jullie aan alsof je verlof hebt en deze mannen nemen jullie dan verder mee", was hen gezegd. Om acht uur ging de pastoor, die nu zijn toog had aangetrokken, weer weg en, alsof er niets aan de hand was, ging hij de H. Mis opdragen. Één uit dankbaarheid op de goede afloop.

Wat later heeft hij die ene arbeider van het kerkhof op dezelfde manier laten verdwijnen, nadat hij het moordwapen, dat de Duitsers zochten, had verborgen.

Maanden later werden Hemmes en Fort-Vert door de Duitsers geëvacueerd, Jan trok met zijn laatste parochianen terug in Marck.

Pastoor Jan Kuilboer hield niet van publiciteit maar een Franse krant genaamd 'La Voix du Nord' heeft een pagina aan hem gewijd en ze noemde deze man: LE DON CAMILLO DE LA RESISTANCE CALAISIIENNE (De Don Camillo van het verzet in Calais).

Bronnen:

- Diverse geschriften over Jan Kuilboer, in bezit van de schrijfster

Men schreef ons

Van de heer Piet Blom uit Bergen ontvingen we het volgende verslag. Het geeft een aardig beeld van een avontuurlijke schaatstocht naar het eiland Marken in de zeer strenge winter van 1928 op 1929.

Een groepje jongens besloot een tocht naar Marken te maken op 3 maart 1929. Omdat de ringsloot bij Zuid-Scharwoude open lag vanwege de bemaling door het watermachien, besloten we op de fiets naar Rustenburg te gaan. De volgende jongens deden aan de tocht mee: Cor Stam van de Laanderweg (woonde in een stolp genaamd 'Zelden Thuis'), Klaas de Geus, Harrie Timmerman, Henk Schenk (de enige die op zogenaamde doorlopers reed), Henk Meeldijk, Gert Meeldijk en ondergetekende Piet Blom (de enige nog levende, geboren 24-06-1912). Onze leeftijd was voor het merendeel 16 à 17 jaar. Harrie Timmerman was een jaar ouder en Henk Meeldijk rond de twintig.

De tocht begon voorspoedig, zonder problemen bereikten we Marken. Maar op de terugweg begon, begrijpelijk, de vermoeidheid toe te slaan. Vooral toen eensklaps het weer was omgeslagen. De dooi sloeg venijnig toe. Op de kleine binnensloten kwam de flap door het ijs heen. Doodvermoeid kwamen we in Oosthuizen aan waar werd aangelegd (opgestoken). Hier konden we een beet-

je op verhaal komen. De één nam koffie of chocolademelk, de ander een glaasje bier. Henk Meeldijk, die geheelonthouder was en zijn broer Gert (toen ook nog geheelonthouder), namen iets anders.

Gert Meeldijk, die vroeger de Engelse ziekte had gehad, kon niet zo goed met ons meekomen. De gebroeders besloten daarom iets eerder op te stappen. "Jullie halen ons wel weer in," zeiden ze.

Vanaf Oosthuizen hadden we minder last van flap, maar wel veel meer water op het ijs. Maar hoe we ook reden, Henk en Gert konden we niet meer inhalen. Thuis was het inmiddels al donker geworden. De ouders begonnen onderling te informeren. Niets. Tot ze bij de familie Meeldijk kwamen en daar de gebroeders thuis vonden. Meteen de vraag: "Waar zijn onze jongens?" Henk antwoordde: "Die zitten te zuipen op Oosthuizen." Wat was het geval, direct na het verlaten van het restaurant konden ze meerijden met een melkwagen tot aan Rustenburg. Het was met recht op die manier een tocht om niet te vergeten.

Nog iets over de strenge winter 1928-1929

Na de strenge winter van 1890 op 1891, toen de temperatuur rond de jaarwisseling tot min 15 zakte, dacht men

Zo reden de Langedijkers over het ijs naar Marken (tekening Sietse Wiersma)

strengere winters wel te hebben gehad. In 1928 begon het in december licht te vriezen. Rond oud en nieuw werd het zachter, maar toen brak een koude periode aan. Rond 12 januari werd de min 12 genoteerd. Toen het eind januari toch begon te dooien dacht men, dit hebben we weer gehad. Het ergste moest echter nog komen. Op 14 februari was het zelfs min 19 vorst. Tot 13 maart 1929 bleef het vrijwel constant vriezen.

Het vroom zo hard dat alle grote rivieren waren dichtgevroren. Dit overkwam ook de Waddenzee en de Zuiderzee. Kris kras reden auto's, bussen en vrachtwagens van Enkhuizen naar Urk en Stavoren over de bevroren zee. Op de Gouwzee was het bijna drukker dan in de binnenstad van Amsterdam. Op Urk, nu gewoon bereikbaar met een auto, zag men met open mond voor het eerst auto's rijden.

Op de bewuste derde maart, waarover Piet Blom schrijft, was het toevallig een zomers aandoende dag geweest.

Vele mensen gingen erop uit, waarvan de meesten naar Marken. Op de Gouwzee bevonden zich circa 500 auto's en 20.000 wandelaars en schaatsenrijders. Zon en getijde van de Zuiderzee zorgden op die dag echter voor verschillende ongelukken. Bij Wijk bij Duurstede een auto door het ijs van de Lek, bij Terschelling verdronk één der inzittenden van een auto toen die door het ijs van de Waddenzee zakte. Op de Gouwzee waren de ongelukken nog groter. Hier geraakten een vrachtauto, vier personenauto's en een bus met tien passagiers door het ijs. Ter illustratie een luchtfoto van de Gouwzee die meer op een parkeerterrein leek.

Bronnen:

- *Herinneringen van P.Blom*
- *'Hoe koud het was, enhoe warm! Gedenkboek van den winter 1928-1929, Koninklijke Fabriek F.W.Braat NV Delft zonder jaartal*

Een foto uit 1940, toen ik ook al zoiets deed:
voor onze Amersfoortse oorlogsevacu  s)

De **(Voor)burggracht** lag in de vroege Middeleeuwen in een frontliniepositie tegenover het water van de Rekere, dat o.a. volgens J.K. de Cock nog niet beteugeld was. De Voorburggracht is dus eigenlijk 'het gegravene voor de dijk' kortweg 'de Voordijk-sloot'.

Prof. Kernkamp neemt aan, dat de Langedijk al in de 9e eeuw een heirweg (=legerweg) was, dus dan zou(den) de burggracht(en) zeker zo oud zijn (K.Zeeman) De grotere dreiging van de in de storm van 1248 ontstane Heerhugowaard heeft extra-ophoging van de oostkant van de Langedijk noodzakelijk gemaakt; dit zal vanuit de Achterburggracht plaats gevonden hebben. Je kunt nu nog altijd aan de hoge of de lage kant van de Dorpsstraat wonen.

De Laansloot, die we opvaren begint bij het sluisje naar de Noorderkoog, dat de vroegere overhaal verving in 1912. Voor de overtoom zal er wel een spuisluisje of duiker hebben gelegen. Daar vlakbij stond ook de molen van Jan Hart, die in 1902 werd afgebroken. We moeten oppassen, dat we niet in het vuur van ons betoog door "skutte" roepende schippers worden overvaren. Wij willen echter

niet geschut worden en varen naar het westen met de zuurkoolfabriek van Thijs Hart aan onze rechterkant en de Engelenburg links van ons (zie kaartje en luchtfoto).

Laansloot zou Langesloot kunnen betekenen vanwege zijn behoorlijke lengte.

Koog of kaag is buitendijkse grond, hier dus oostelijk gelegen van de Geestmerambachtdijk, die in Oudkarspel samenvalt met de Dorpsstraat.

Engelenburg is wel niet genoemd naar de ook op een eiland gelegen burcht van de pausen in Rome, zoals men vroeger dacht. Gezien de hogere ligging t.o.v. de naastliggende weiden (o.a. de Hartweid, eerder het Slijk geheten) vermoed ik dat men met een verbastering van Enkelandsburg te maken heeft. Enk of eng betekent n.l. bouwland en de wellicht door uitdieping van de Laansloot ontstane verhoging (= burg) maakte niet alleen groenteteelt, maar later ook huizenbouw mogelijk. De Hist. Atlas toont in 1907 nog geen woningen op Engelenburg; ons huis is kort daarna gebouwd.

We passeren de 'lient' (doodlopend zijsslootje naar een schuur) bij het laatste huis van Engelenburg en de iets verder gelegen geteerde koolboet, die door mijn opa Jan was gebouwd met autokisten van de HABO (Hollandse Auto-Bus-Onderneming, de garage stond wat verderop in Oudkarspel). De luchtfoto geeft een goed beeld.

In de winter ontstond in de luwte van die lange boet steeds een wak, waar zorgzame opa bij het markeren met strobalen eens in verzeild raakte tot afgrijzen van zijn schaatsende kleinkinderen. De plantebaantjes en de platglaskassen van mijn vader en de tussenliggende 'zak-

Luchtfoto van het noordelijke deel van Oudkarspel in de jaren '50. Op de voorgrond de Hartfabrieken. Rechts naast het grote stuk land in het midden Engelenburg. Op de achtergrond 't Waarland dat toen nog niet verkaveld was.

sloot' (ook al doodlopend) aan het eind van Engelenburg glijden langs ons heen. De tweede sloot links van ons is nogal breed en heet *Kor(t)sloot*. Op het *Papenland*, een weiland direct westelijk hiervan, staan een paar koeien ons aan te gapen. Het is nog geen melkerstijd, dus kloeten we verder westwaarts in de richting van de *Kerkmeer* tussen alsmaar hoger wordende akkers o.a. de rechts gelegen *Bombarie*. De laatste vier hoge akkers links, voor het bereiken van de Ringsloot van die binnenpolder, werden door L.W.Dekker van Stiboka, Wageningen op een door hem t.b.v. het Landbouw Economisch Instituut gemaakte top-oniemenkaart aangeduid met 'zeer hoog, waarschijnlijk begraafplaats'.

Korsloot zal wel *Kortsloot* moeten zijn, werd vaak gezegd. Dekker noemt de sloot dus zelfs deftig *Korte Sloot*, hetgeen strijdt met de in 1970 gebruikte naam en met het feit, dat de sloot allesbehalve kort was. Hij liep min of meer evenwijdig aan en was bijna even lang als de Dorpsstraat van Oudkarspel, iets oostelijk van de tegenwoordige Westelijke Randweg. Voorts is m.i. hier sprake van een z.g. keursloot, waar door schouw van het polderbestuur o.l.v. de schout gekeurd werd of er goed onderhoud was gepleegd en men aan de core (=keur) voldeed, die door dat bestuur was uitgevaardigd. 'Tussen Buitenland en Luizeknip' vermeldt een ongedateerde keur, die rechtskracht had in de Langedijk, waarvoor men bij overtreding 'bekeurd' werd, met de volgende inhoud:

Niemand, zo jong als oud, hetzij hier wonende of van buiten, zal in onze banne mogen slikken anders dan in de keursloten en in sloten, zo breed dat daarin een praam kan zwaaien. Iedere overtreding zal door de schout beboet worden met f 1:10.

Papenland zal behoord hebben tot een Katholieke eigenaar, wellicht de kerk.

Bombarie waren wellicht akkers, die met ruzie, geraas of getier verkregen zijn.

Het woord is afgeleid van *bombare* of *bombaerde*, een lawaaierig werktuig voor het slingeren van stenen bommen.

Kerkmeer dankt waarschijnlijk de naam aan de westelijk, toch vrij ver, gelegen kerk.

In mijn jeugd werd daarom wel vaag geopperd, dat er een kerkje of kapel zou hebben gestaan op de hoge oeverwal aan de noordoostkant van het meer; er zouden zelfs begraafsteden (een sarcofaag?) zijn gevonden.

Linksaf varend passeren we het huis van molenaar Vel-tum, goed bij ons bekend door zijn samenwerking met mijn vader, heel lang voorzitter van de Derg- en Kerk-meer.

De Kerkmeerringsloot valt hier samen met de veel oudere *Winterweg*, een sloot die door zijn kronkelend verloop als wadgeul wordt beschouwd en een afvoerfunctie kreeg voor de vroeg-middeleeuwse verkavelingen. Niet veel verder opent zich links van ons een brede door rietschoten omzoomde sloot, de *Barndewielsloot*, die ons terugvoert naar het oosten. Met het oog gericht op de mooie

kerk, die zich romantisch spiegelt in het *Barndewiel*, een verbreding van de *Barndewielsloot*, die enkele honderden meters voor de bebouwde kom begint, lijkt onze vaartocht wel korter te duren.

Op het ruig begroeide *Vrouwenlandje*, een in het *Barndewiel* uitstekende akker, zien we kinderen bezig met hutten bouwen en vuurtje stoken.

Het idee om daar een korte picknick te houden gaat dus in rook op. We willen het rondje 'om de West' nu eigenlijk ook wel afronden. Daarom varen we om het *Vrouwenland* heen noordwaarts door de noordelijke tak van de *Korsloot*. Wij komen dan langs een groep akkers, die de naam *Slobber* dragen. Op het *Slobbertje* van mijn vader heb ik in de oorlog een nacht met veldwachter Boon de bonen bewaakt, die gedroogd werden op 'ruiters' en die al eerder een begeerd en begrijpelijk doel van dieven waren geweest.

Waar de *Korsloot* de *Laansloot* kruist gaan we rechtsaf naar ons beginpunt: het vertrouwde Engelenburg. De kloet wordt zorgvuldig in de schuur op twee beugels teruggelegd. De 'helt' naar links, de 'flint' naar rechts, anders wordt het een rommeltje in de boet. We nemen afscheid met een tot ziens op de volgende excursie.

Winterweg, een vreemde naam voor een sloot. De Cock meent, dat de *Koedijk*, de *Zomersloot* en de *Winterweg* als min of meer evenwijdige afvoersloten met aangrenzende dijken kunnen worden beschouwd ten behoeve van de oude verkavelingsgedeelten, die door de geestmannen succesievelijk tot stand kwamen.

Gezien de hogere gronden in het westen en de lagere dicht bij de *Langedijk* kunnen we de benamingen dus enigszins vergelijken met de situatie voor en achter de uiterwaarden van de grote rivieren. De Karolingische vondsten van Schermer c.s. bij de *Diepsmeer/Zomersloot* en de Middeleeuwse vondsten bij de *Winterweg* (o.a. ter hoogte van de tegenwoordige *Hopmansweg*) bevestigen het beeld van twee oeroude wadgeulen, op de oevers waarvan mensen langere resp. kortere tijd hebben gewoond. Daarover later misschien nog wat meer.

Het *Barndewiel*, ook *Bardewiel* en *Barnewiel* genoemd, geliefd als zwem- en schaatsgelegenheid voor jong en oud was daarvoor ook vaak thema van discussie. Over het ontstaan kan ik met de algemene opinie instemmen: door een dijkdoorbraak vanuit de Waard was een wiel (= een gat achter de dijk, een draaikolk) als litteken in de vorm van een meertje achtergebleven. *Barnen* betekent volgens Van Dale in heftige beroering verkeren, woelen, kolken. Hiermee staat voor hen de naam *Barnewiel* eigenlijk vast. J.P.M. Ettes te Geleen transcribeert uit de copie uit 1615 van dezelfde Legger *Barrenderwiel* terwijl Jan Otto en Jan IJff de voorkeur geven aan *Barndewiel*. De laatste auteur geeft met veel humor in zijn gewaardeerde krantenrubriek 'Kuieren door de Langedijk' een ijselijk verhaal ten beste, ontsproten aan de fantasie van een voorlezende grootmoeder, waarin verbranding van nonnen, na de Hervorming geketend aan een wiel op het *Vrouwenlandje*, zelfs de naam *Brandewiel*

Het Barndewiel met daarin het Vrouwenlandje, gezien vanaf de NH-kerk

nog 'logisch' maakt. Natuurlijk flauwekul, dat branden, denk je. Maar barnen en bernen betekent toevallig wél in het middelednederlands behalve kolken ook nog branden.

Vrouwenland(je), sedert mensenheugenis in gebruik als begraafplaats van door ziekte gestorven en voor consumptie ongeschikt vee. Jan Yff heeft nog tot 1935 meegemaakt, dat 'politie' Boon in functie aanwezig was bij deze carbolovergoten ceremonies. De latere vuilverbrandingen, waarbij de as ook wel werd verkocht, verontreinigden het schiereilandje nog meer en de ratten, stank en rook maakten de situatie tenslotte onhoudbaar. Als daar door latere archeologen gegraven wordt, vinden ze wel begraafresten van dieren, maar niet van nonnen, zegt Jan. Maar aan welke andere vrouwen heeft het Vrouwenland dan zijn naam te danken? Voor het antwoord hierop gaan we terug naar 1587, waar we in de Legger als bezit van 'het vrouwenouter' (=een groep geestelijke vrouwen, die de belangen van het altaar in de kerk behartigden) onder meer vermeld zien:

2¹/₂ geersen: het Vrouwelant geleghen aen die PieterJanssloot, belent de Coelvoet ten Suyden ende Maertgen Pieters voorkind ten Noorden.

1¹/₂ geers 1¹/₂ snees: het Vrouweslyck annex Jellingelant geleghen bewesten die Cromsool, belent Jelke ten Westen ende Dom Jans erff ten Oosten.

Hoewel nog niet uitgezocht is waar deze percelen gelegen waren, neem ik aan dat de herhaalde vermelding van 'vrouw' (elders niet voorkomend) bij de bezittingen van het vrouwenoutaar er al op wijst, dat ons Vrouwenlandje uit 1950 wellicht ook eigendom was van deze vrouwen. Computerpuzzelend

komen we daar hopelijk nog beter en makkelijker uit als we alle gegevens verzameld hebben

Slobber, een grappige naam, die duidelijk verband houdt met de middeleeuwse betekenis slib, weke modder, vuiligheid; de akkers waren inderdaad laag gelegen.

Met een wijde zeildoeken slobberoek, ter bescherming van de knieën, heb ik heel wat meters geslobberd (door de nattigheid gewaad) op het Slobbertje. Maar ik heb gelukkig nooit meegeemaakt wat buurman Simon Sluis, die naast ons aan het baggeren was, indertijd overkwam, zoals hier in een tongbrekertje wordt verteld:

Skutterige Soimen Sluis strunkelde boi 't slikken van z'n Slobbertje over z'n slobberende slobberoek en bedaarde boi de slobberende slobbeenden in 't sloikerige slóötje, maar toen hoi deernei een bakkie slobber opslubberd had slikte-n-ie gewoon deur.

In 1587 bezit Maertgen Cornelis Gerrit Hilles weduwe:

5 geersen: het Slobbertge aen de Burchsloot belent Cornelis Paskes ten Noorden ende Bardewiel tenSuyden.

Ruim 4 eeuwen later bestond de naam Slobbertje dus nog, maar nu heeft de grote ruilverkaveling en woningbouwuitbreiding daaraan abrupt een einde gemaakt.

Geraadpleegd:

- Legger der Verpondingen 1615, copie van de 'Quohiere van de verpondinge van de landen in de heerlyckheyt van Outcarspel op Langedyck gheleeghen etc. van den jaere XV hondert LXXXVII' Oud-Archief Oudkarspel inventaris no. 103 (Regionaal Archief Alkmaar)
- J.Ijff, J.Otto e.a.: Tussen Buitenland en Luizeknip. Uitgave Stichting 'Negen eeuwen ontwikkeling Langedijk'
- Klaas Zeeman: Langedijker Streekhistorie. Bewerkt en geïllustreerd door Jan Ijff, Noord-Scharwoude 1993.
- P.Glas, M.Kool en J.Zeeman: Het dorpsleven van de Langedijk vroeger en nu, Hoorn, 1971.
- J.K. de Cock: Bijdrage tot de historische geografie van Kennemerland in de Middeleeuwen op fysisch-geografische grondslag. Academisch proefschrift U.V.A. te Amsterdam. Groningen 1965.
- J.P.Geus: Koedijk, meer dan 4 eeuwen water- en veldnamen. Stichting C(oördinatie) O(nderzoek) O(ud) G(eestmerambacht), mei 1996.
- A. Schermer: Geestmerambacht I t/m IV, archeologische verslagen. West-Friesl. Oud en Nieuw 1968 t/m 1973.
- L.W.Dekker te Renkum: Toponiemenkaart door de heer J.Pannekeet te Heiloo geschonken aan St. C.O.O.G.

Stichting C.O.O.G. (Coördinatie Onderzoek Oud-Geestmerambacht)

In bijgaand artikel 'Kloetend door het oude Geestmerambacht' is sprake van de eerste uitgave van Coog genaamd 'Koedijk, meer dan 4 eeuwen water- en veldnamen', die in 1996 werd gepresenteerd in het Regthuis door Prof. Rob Rentenaar. De heer J.P. Geus, de bekende historicus

uit Koedijk, die toen de hoofdauteur was, heeft opnieuw zijn medewerking gegeven aan het waarschijnlijk dit jaar verschijnende nieuwe boek St.Pancras/Oudorp.

Door de jarenlange voorbereiding van vrijwilligers zal dit boek, meer dan het vorige, veel unieke foto's, kaartjes en persoonsgegevens bevatten. Vanaf ongeveer 1530 (met de volledige weergave van de Vroonlanden van de graven van Holland) tot ongeveer 1970, toen de ruilverkaveling het veldnaamgebruik beëindigde, wordt een beeld gegeven van het landgebruik gedurende ruim 4 eeuwen. Alle landeigenaren van 1965 zijn o.m. opgenomen, waardoor geïnteresseerden hun (voor)ouders kunnen vinden, die er zwoegden; bewoners van de nieuwe uitbreidingen vernoemen hun huis wel eens naar de veldnaam.

Een stukje landbouwhistorie verlevendigt het geheel en vormt een aanvulling op de bekende 'Kadastrale Atlas der landeigenaren in 1832' van Van der Berg.

Behalve deze uitgave komt komend jaar waarschijnlijk Warmenhuizen- west aan de beurt en daarna kunnen we het materiaal van de Langedijk aanpakken, mits de belangstelling groot genoeg is. Omdat de boeken steeds in eigen beheer worden voorbereid en daarna uitgegeven zijn ze redelijk geprijsd; door sponsoring (wie, o wie?) hopen we er nog wat extra fleur aan te geven.

We houden ons bovendien aanbevolen voor iedere hulp (zeker in Langedijk!) bij het bereiken van ons ambitieuze doel: herbeleving van het unieke waterrijke Geestmerambacht, zoals velen van ons het nog gekend hebben.

Inlichtingen, opgaven en adviezen zijn welkom bij Ger Kalverdijk (072-5334430) en Cor Oudendijk (0226-320610).

Een monument uit Zuid-Scharwoude naar Arnhem

Inleiding

Of het nu een stelp- of een stolpboerderij was, is slechts een bijkomstigheid. Een mooi en rijk gebouw was het, zeker in die tijd. Met 'in die tijd' wordt bedoeld het jaar 1745, dus nu 255 jaar geleden. Het gaat hier over de boerderij welke eens in Zuid-Scharwoude stond en in 1948 werd verkocht en in 1949 werd verplaatst naar het Openluchtmuseum in Arnhem. Wat was dat voor een boerderij en wat maakt deze zo bijzonder? Zo bijzonder zelfs dat ze als museumstuk werd uitgekozen.

De boerderij

De boerderij was gebouwd in het jaar 1745, zoals op een ingemetselde gedenksteen stond vermeld. De tekst op deze steen luidt als volgt:

'Den 15 May 1745 heeft Jan van Twuyver oud 2,5 jaar aan dit huis de eerste steen gelegd'

De plek waar deze boerderij stond was aan de Dorpsstraat in Zuid-Scharwoude, ten noorden van de huidige doorbraak naar de Lindenlaan, thans huisnummer 492.

Dit sterke boerenhuis was zeer solide en rijk gebouwd en bevatte, zowel in het voorhuis als in het achterhuis, twee mooie met tegels ingelegde schouwen. Dit type schouw wordt 'smuiger' genoemd.

Verder was er een tegeltableau waarop de figuur van Willem Karel Hendrik Friso (de latere stadhouder Willem de Vierde) uit het oude geslacht der Nassaus was afgebeeld. De schouw in het achterhuis werd geflankeerd door de figuren van de Apostelen Mattheus en Marcus.

Sloopplannen

Er waren vergevorderde plannen tot sloop van de boerderij die er op dat moment vervelooos en verwaarloosd bij stond. Gelukkig kwam de aankoop door het Openluchtmuseum juist op tijd.

De overbrenging naar Arnhem vond plaats in de winterperiode 1948-1949. Eén van de mooie en bijzondere gebouwen verdween hierdoor uit de Langedijk, die daar toch al zo arm aan was. Aan de andere kant is de stolp nu bewaard gebleven terwijl deze anders helemaal zou zijn verdwenen.

Het huis was, zoals gezegd, in een tamelijk verwaarloosde staat. Het werd steen voor steen afgebroken. Het houtwerk, zoals de binnenbetimmering, het vierkant enz., werd nauwkeurig gemerkt en genummerd en in Arnhem weer opgebouwd.

De bewoners

Voor belangstellenden is het zeker interessant om de bewoners van het huis te volgen tot aan de overbrenging naar Arnhem. Voor de duidelijkheid hebben wij de generaties voorzien van de aanduiding 1 t/m 5 (I t/m V).

Allereerst vinden we de naam van **Jan van Twuyver(I)**, die geboren was in het jaar 1693 te Oudkarspel. Als beroep was hij notaris aldaar en later ook in Zuid-Scharwoude, tot aan zijn overlijden in 1739. Hij was tevens procureur (behandelde rechtszaken) en vanaf 1725 ook weer te Zuid-Scharwoude. In deze laatste plaats was hij ook secretaris en regent van het wees- en armenhuis te Alkmaar.

Zijn zoon **Jacob, geboren op 21 augustus 1719(II)** te Oudkarspel, werd schout en secretaris van Zuid-Scharwoude, alsmede secretaris van het Geestmerambacht. Tevens oefende hij het boerenbedrijf uit en liet in 1745 de bekende, hiervoor genoemde, stolphoeve bouwen. De eerste steenlegging vond plaats door zijn zoon Jan op 2 1/2 jarige leeftijd. Jacob was gehuwd met Antje Vroon, een dochter van de schoolmeester.

Jan van Twuyver(III), de eerste steenlegger dus, was collecteur over de gemeenelandsheffingen van Zuid- en Noord-Scharwoude.

Zijn zoon **Jacob van Twuyver(IV)**, geboren in 1775 te Zuid-Scharwoude, bewoonde

De boerderij zoals deze stond aan de Dorpsstraat in Zuid-Scharwoude

Wat doet de naam ertoe?

*De Noord-Hollandse stolphoeve werd het laatst bewoond door Jan en Betje van Diepen.
Het gebouw verkeerde, zoals is te zien, in een verwaarloosde staat*

Een ander punt waar men zich in het Openluchtmuseum over verbaasde is het grote oppervlak van pannen en het weinige riet op het dak. Onbekend is bij het museum dat oorspronkelijk een grote topgevel het dak heeft gesierd. In de 19e eeuw is deze gevel verwijderd en vervangen door een vlak van dakpannen. Binnen de nazaten van de Van Twuyvers bestaan nog twee schilderijtjes van de oude stolp met topgevel. Misschien kunnen wij u die nog eens tonen.

Wie het Openluchtmuseum bezoekt en een kijkje gaat nemen

de boerderij na zijn vader en na hém komt de jonge telg **Arie van Twuyver(Va)**, wiens naam voorkwam op de steen (1850) van het voormalig stoomgemaal te Aarts- woud. De tweede zoon **Jacob(Vb)**, geboren in 1808, legde op 11-jarige leeftijd in 1819 de eerste steen voor de Ned.Hervormde kerk in Zuid-Scharwoude. Hij werd in 1840 benoemd tot secretaris van dit dorp.

Het geslacht Van Twuyver was dus wel een bijzondere familie en bekleedde veel belangrijke functies. In 1847 ging de grote boerderij door verkoop over aan Arie Strooper. Nadien bewoonde diens dochter Guurtje, gehuwd met Dirk van Diepen, de stolp. Twee van hun kinderen, Elisabeth (Betje) en Jan, waren de laatste bewoners tot de stolp in 1949 werd overgebracht naar Arnhem.

De stolpboerderij staat in Arnhem model voor een West-Friese stolp, maar toch is dat niet geheel correct. De meeste stolpen in West-Friesland hebben een hoge 'darsdeur' om de hooiwagens zo naar binnen te kunnen rijden. In Langedijk kon men slechts varen. Daardoor heeft de stolp maar een kleine darsdeur.

in de stolphoeve, kan zich even in Zuid-Scharwoude wanen en te gast gaan bij de Van Twuyvers.

Bronnen:

- *Geschriften van K.Zeeman*
- *Brandts Buys L, De landelijke bouwkunst in Hollands Noorderkwartier, Arnhem 1974*

De boerderij zoals deze werd geplaatst in het Openluchtmuseum te Arnhem